

Armoede is niet te elimineren

Op onze aardbol moeten naar schatting 2,5 miljard mensen – dat is meer dan een op de drie – overleven met maximaal twee euro per dag en is een klein miljard mensen chronisch ondervoed. Over de beste aanpak om armoede te bestrijden woeden er al jaren controversiële debatten. Er is niet genoeg ontwikkelingshulp, zeggen sommigen, maar dat is een argument dat in tijden van wereldwijde economische crisis op niet veel steun kan rekenen. Ontwikkelingshulp is momenteel namelijk de eerste uitgavenpost waar veel landen in snoeien. Volgens cijfers van de OESO, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, krimpen de bijdragen voor ontwikkelingshulp in zowat heel Europa. De meeste Europese regeringen vragen zich inmiddels niet meer af óf er verder op de hulp kan worden bezuinigd, maar hoeveel. Anderen poneren dat hulp niet louter op liefdadigheid mag steunen, maar arme mensen weerbaar moet maken. Het volstaat dus niet om gewoon maar geld of goederen te geven. Vrijwel iedereen kent het gezegde “Geef een mens een vis, en hij zal die dag voldoende te eten hebben, maar leer hem vissen, en hij zal zijn hele leven voldoende te eten hebben”. Met andere woorden moet het lokale ondernemerschap in ontwikkelingslanden ondersteund worden, maar tal van goedbedoelde projecten komen maar niet van de grond of sterven een wel erg vroege dood, omdat ze op onze westerse waarden gebaseerd zijn.

Ontwikkelingshulp moet anders georganiseerd worden, zeggen anderen, want nu is die hulp te corruptiegevoelig. Het cliché waar cynici maar al te graag mee uitpakken, is dat ontwikkelingshulp in de praktijk niets anders betekent dan het geld van arme mensen in rijke landen doorsluizen naar rijke mensen in arme landen. Daarenboven is elk sociaal systeem gevoelig voor valsspellers, die zich dan ook op de gemakkelijkste slachtoffers richten. Neem nu het prachtige principe van de microkredieten, enkele jaren geleden zelfs goed voor de Nobelprijs voor de Vrede. Microkredieten zijn kleine geldbedragen die arme mensen kunnen lenen om in een persoonlijk en plaatselijk project te investeren. Even dacht men dat de ideale oplossing gevonden was om armoede en ellende definitief de wereld uit te helpen. Maar het draaide al gauw helemaal anders uit. Microkredieten werden op zo een grote schaal gebruikt, en vooral misbruikt, dat dat principe niet alleen tot een enorme verhoging van de schuldenlast van de armen geleid heeft, maar evenzeer tot een verhoging van de prijzen die betaald moesten worden, omdat de vraag naar goederen toenam, terwijl het aanbod gelijk bleef.

Na de vrijwel onverwachte mislukking van de microkredieten kwam men in de wereld tot het besef dat er altijd armen zullen zijn, en dat men met die grimmige realiteit zal moeten leren leven. Trouwens, armoede treft men niet alleen aan in ontwikkelingslanden, maar ook in welvarende westerse landen. Kijk maar naar ons eigen land, dat nochtans bij de beste ter wereld gerekend wordt op het vlak van sociale voorzieningen. In België is de schrijnende armoede van het negentiende-eeuwse proletariaat weliswaar verdwenen, maar zelfs vandaag nog leeft zowat tien procent van de bevolking onder of in de buurt van de armoedegrens. Mede door de heersende economische crisis gaat die trend momenteel in stijgende lijn. Nochtans bestaat er in ons land een gecoördineerd armoedebeleid, met goed georganiseerde federale en lokale diensten die jaarlijks stapels schuldbemiddelingsdossiers afhandelen. Ondanks al die miljoenen euro's aan voorzieningen en uitkeringen is het voor arme mensen vaak onmogelijk om de huur of lopende rekeningen te betalen, hun woning degelijk te verwarmen, onverwachte uitgaven te doen, om de twee dagen vlees, vis of een proteïnerijk alternatief te eten, een weekje vakantie per jaar te nemen, zich een wagen aan te schaffen, een wasmachine of televisie te kopen of een eigen smartphone te betalen.

In de gouden jaren zestig geloofden wereldverbeteraars er stellig in dat de kloof tussen arm en rijk ooit kon worden gedicht. Ongelijkheid zit echter wereldwijd zo stevig in het samenlevingssysteem ingeworteld dat het een utopie is te verwachten dat ze ooit zal worden weggewerkt. Integendeel zelfs, in vergelijking met de rijken geraken de armen steeds verder achterop, zowel in rijke landen als in ontwikkelingslanden. En de verklaring daarvoor komt deze keer niet uit studies van sociologen of bevindingen van maatschappelijk werkers, maar uit recent neurologisch onderzoek. Er werd namelijk wetenschappelijk aangetoond dat de hersenen van mensen die in armoede leven nog minder rationeel functioneren dan ze gewoonlijk al doen. Armen zijn geneigd verhoudingsgewijs voor veel te hoge bedragen op de lotto te spelen of te veel en te zware leningen aan te gaan om vaak nutteloze zaken te kunnen kopen, zodat ze finaal in nog grotere armoede en ellende verzeild geraken. Sommige deskundigen pleiten er dan ook voor om armen minder beslissingen te laten nemen, waardoor ze minder fouten zullen maken: een bewust ingrijpen in het privéleven van sommige individuen dus, een vorm van doordacht paternalisme.

Het armoederisico wordt doorgaans gemeten op basis van drie elementen: het inkomen, materiële ontbering en lage werkintensiteit. Een goed en doordacht armoedebeleid moet een sociaal vangnet bieden voor de armen, maar moet hen vooral aansporen om werk te zoeken. Op het eerste gezicht lijkt het hebben van werk een goede garantie voor een leven zonder armoede, maar de realiteit is complexer. Mensen die lange tijd in armoede leven, hebben vaak niet de juiste opleiding om te profiteren van een eventuele werkgelegenheidsgroei. Daarnaast lost een job niet altijd het probleem op. Laaggeschoolde, alleenstaande ouders werken immers vaak in laagbetaalde jobs en het loon dat men daar verdient, is geen garantie voor een beter bestaan. Investeren in een degelijke en praktijkgerichte opleiding is daarom van het grootste belang. Ondanks onze sociale zekerheid, die tot de beste van de wereld behoort, leven vandaag nog te veel Belgen in armoede. Het wordt dus hoog tijd dat de politiek de armen centraal plaatst in het beleid. Het valt namelijk moeilijk te geloven dat een rijke samenleving als de onze niet in staat zou zijn om dit probleem het hoofd te bieden. Het mag de maatschappij wel wat kosten om ons uit te tillen boven het darwinistische basisidee: “in de natuur overleven de sterksten en worden de zwaksten geëlimineerd”.

De kwaliteit van ons secundair onderwijs

Volgens veel experts gaat het niet zo goed met het onderwijs in Vlaanderen, vooral dan met het secundair onderwijs. Wie ons onderwijssysteem al decennia volgt, stelt vast dat het onderwijs in Vlaanderen minder ambitieus is geworden. De laatste grote bevraging van Vlaamse scholieren peilde naar de ambities en de aspiraties van onze vijftienjarigen. Willen ze de beste van de klas zijn? Willen ze zoveel mogelijk punten behalen? Uit de antwoorden blijkt duidelijk dat onze scholieren veel minder ambitieus zijn dan in de rest van de wereld, waar de aspiraties van vijftienjarigen een pak hoger liggen dan bij ons. De negatieve ingesteldheid tegenover het hele schoolgebeuren wordt steeds meer als een zorgwekkende evolutie ervaren, maar deze evolutie kan vrij eenvoudig worden verklaard. De Vlaamse gezinnen zijn erin geslaagd een relatief hoog niveau van welvaart te bereiken, wat niet alleen het resultaat is van hun eigen inbreng, maar voor een groot deel ook van de inzet, werkethos en spaarzaamheid van hun ouders en grootouders. Sinds de Tweede Wereldoorlog ging het welvaartspeil van de Vlamingen in stijgende lijn, omdat elke generatie de ambitie had om het nog beter te doen dan de vorige. De zoon van de boer wou bio-ingenieur worden en de dochter van de verpleegster ging geneeskunde studeren.

De huidige generatie ouders geeft deze ambitie en deze arbeidsethos niet meer door aan de volgende generatie, aan de leerlingen die nu op de schoolbanken zitten. Deze leerlingen treft echter geen schuld voor de apathie en zelfgenoegzaamheid van hun ouders, of voor de gedachte dat de verworven welvaart probleemloos van de ene op de andere generatie overgaat. Deze leerlingen krijgen tegenwoordig te horen dat ze zich niet te veel moeten inspannen, dat ze niet hoeven af te zien. Ook met wat minder inzet zal het wel lukken. De drang om de samenleving verder op te bouwen en te ontwikkelen is door zo een ingesteldheid aan het verdwijnen, en die mentaliteit hangt samen met de obsessie voor welbevinden, comfort en zelfgenoegzaamheid, die vandaag duidelijk aanwezig is in Vlaanderen. Dat angstvallig wegstijven van de realiteit komt de afgelopen jaren steeds meer tot uiting in onze scholen, waar het klassieke puntensysteem vaak heeft moeten plaatsmaken voor kleurcodes, smileys of mondelinge feedback, om toch maar iedereen welbevinden te verbeteren, en vooral om leerlingen en ouders niet te bruusk te confronteren met slechte schoolresultaten.

Heel die weerstand tegen evalueren is een modeverschijnsel. Schooldirecties en leerkrachten geven tegenwoordig op een omfloerste manier feedback, om het zelfvertrouwen van de leerlingen, maar ook dat van de ouders niet te kwetsen. En daar wringt het schoentje, want de verhouding tussen school en ouders is op dit moment niet gezond. Die twee partijen komen in toenemende mate met elkaar in conflict. We stellen een heel nefaste evolutie vast van ouders die beslissingen en evaluaties van schooldirecties of leraren in vraag stellen, ja zelfs juridisch aanvechten, steeds met de nodige portie beledigingen, kleineringen, zelfs dreigementen. Wee de leerkracht die het aandurft een leerling te confronteren met zijn of haar tekortkomingen. Toch zal elke pedagoog bevestigen dat mislukkingen inherent deel uitmaken van het leerproces. Elke leerling moet uit zijn comfortzone worden gehaald om op een niveau hoger te raken, en fouten horen nu eenmaal bij elk leerproces. Een mens heeft in zijn functioneren veel behoefte aan feedback, en zeker iemand die zich in volle ontwikkelingsfase bevindt. Leerkrachten moeten daarom ook duidelijk maken aan de ouders dat ze beslissingen nemen in het belang van

het kind. Ze moeten bovendien de ouders durven wijzen op hun verantwoordelijkheden. Er is bij school en ouders immers een gedeelde verantwoordelijkheid om kinderen op te voeden.

Niet zozeer het evalueren van leerlingen is dus het probleem, wel de manier waarop de leerkracht de boodschap overbrengt en vervolgens methoden aanreikt om het in het vervolg beter te doen. Het opduiken van puntenloze scholen is echter symptomatisch voor een dieperliggend probleem: ons hele systeem van testen, proeven, examens en evaluaties zit niet goed in elkaar. In het secundair onderwijs is dat allemaal veel te decentraal geregeld, en daarom is de rol van de individuele school of leraar veel te groot. Alle scholen mogen diploma's afleveren, maar er komen tegenwoordig jongeren op de arbeidsmarkt met een diploma dat ze in een andere school nooit behaald zouden hebben. In Vlaanderen ligt het niveau van de beste endat van de slechtste scholen te ver uit elkaar. Sommige onderwijsdeskundigen pleiten daarom al jaren voor centrale examens, waarbij alle leerlingen dezelfde examens zouden afleggen, zoals het baccalaureaat in Frankrijk of het centraal examen in Nederland. Zo een centraal examensysteem heeft in ieder geval als voordeel dat scholen weten hoe ze zich verhouden tot andere scholen, door de resultaten van hun leerlingen te vergelijken. Maar vandaag weten scholen vaak niet waar ze staan, en dat heeft ertoe geleid dat ouders een school kiezen op basis van percepties en reputaties. Zo ontstaan er scheve machtsverhoudingen, waarvan enkel de elitescholen profiteren, die de macht, het aanzien en het prestige monopoliseren, maar daarom niet noodzakelijk degelijk onderwijs verstrekken.

Nochtans zijn die elitecolleges een belangrijke factor geweest in het succesverhaal van het onderwijs in Vlaanderen. Hoewel hun aanzien bij de Vlaamse gezinnen er niet op verminderd is, zijn elitescholen de laatste jaren in het verdomhoekje geraakt door de opkomst van het denken over welbevinden en over gelijke kansen. Iedereen gelijke kansen bieden, is een nobele gedachte, die echter op een ongelukkige manier in praktijk werd gebracht. Vooral in kringen van de onderwijsinspectie, pedagogische begeleidingsdiensten en lerarenopleiding werd veeleer het signaal gegeven van *“Als we willen dat iedereen over de lat geraakt, dan moet de lat lager”*. De lat is dus lager gelegd, maar ten koste van de kwaliteit van ons Vlaamse onderwijs. Inspecteurs tikken tegenwoordig scholen op de vingers die hoge eisen stellen en daarom te elitair bezig zouden zijn. De vooropgestelde eindtermen halen is echter niet het ultieme doel, maar het absolute minimum. Zonder kwaliteit zijn er simpelweg geen gelijke kansen. Kwaliteit is geen conservatief, maar een heel progressief streven. Het zijn juist de meest kwetsbare leerlingen, die straks de prijs zullen betalen van een te lage onderwijskwaliteit.

Hashtag verslaafd

Sinds 2009 onderzoekt het interuniversitair micro-elektronicacentrum te Gent (IMEC) via de zogenaamde *digimeter* de opmars en de impact van de digitalisering in Vlaanderen. Aanvankelijk focuste de *digimeter* op de adoptie en verspreiding van technologie, maar sinds twee jaar is het accent verschoven naar het gebruik en de afhankelijkheid ervan. Dat de digitale technologie nog altijd stevig in de lift zit door de verdere opgang van de smartphone en de niet aflatende populariteit van sociale media, zal niemand verbazen. Toch zijn de cijfers van het IMEC behoorlijk confronterend. In de categorie 15- tot 39-jarigen beweert een op de drie Vlamingen sterk afhankelijk te zijn van zijn smartphone. Vier op de tien binnen die leeftijdsgroep voelen zich afhankelijk van sociale media, met zelfs een piek van 55 procent in de groep 20- tot 29-jarigen. Een op de vier 15- tot 39-jarigen geeft toe sterk afhankelijk te zijn van beide en lijdt dus aan digitale obesitas, kortweg *digibesitas* genoemd. Als we de resultaten voor alle leeftijdscategorieën samen bekijken, dan heeft maar liefst een op de acht Vlamingen een zwaar verslavingsprobleem.

Het IMEC-onderzoek toont dus aan dat de ergste digitale verslaving vooral voorkomt bij twintigers en dertigers. Zij blijven massaal aanwezig op alle netwerken waar ze al jarenlang op actief zijn, in eerste instantie Facebook. De reden daarvoor is *FOMO* (*Fear Of Missing Out*) of de angst om toch maar iets te missen als ze niet om de haverklap hun Facebookaccount checken. Volgens de Duitse psychiater en hersenonderzoeker Manfred Spitzer, directeur van het psychiatrisch universitair ziekenhuis in Ulm en docent in Harvard, is het hoogst verontrustend dat net die generatie er niet in slaagt een rem te zetten op het smartphone- of socialemediagebruik. Als jonge ouders staan ze er namelijk onvoldoende bij stil dat ze een rolmodel zijn voor hun kinderen. Ouders die zelf voortdurend naar een scherm staren en een tablet of smartphone in de handjes van hun kroost duwen om die rustig te houden, zijn bijzonder slecht geplaatst om later hun opgroeiende kinderen de les te lezen, als die dagelijks urenlang aan hun schermje gekluisterd zitten.

In zijn nieuwste boek, *Digiziek*, wijst Spitzer op de verwoestende gevolgen van overmatig schermgebruik op de cognitieve vermogens van jonge kinderen. Zo zitten in Duitsland jongeren nu dagelijks al zeven tot acht uur aan een scherm gekluisterd, doorgaans een smartphone. Haast de helft van de Duitse kinderen geeft toe dat die smartphone hen stoort bij het huiswerk. Een Engelse studie toont dan weer aan dat na een gsm-verbod in de klas de schoolcijfers met ruim zes procent verbeterden. Bij de zwakste leerlingen was dat zelfs veertien procent. Spitzer betoogt dat verslavingen vooral in de kinderjaren en puberteit ontstaan. Kinderen dreigen nu willoos verslaafd te raken aan digitale informatietechnologie en ouders lijken zich daarbij neer te leggen, alsof smartphones, tablets of games een lot zijn, waaraan die generatie niet meer kan ontsnappen. Deels is dat ook het geval: alles lijkt tegenwoordig via de smartphone te moeten gaan, van daten over sporten tot gewicht verliezen. De digitale lobby, die over gigantische reclamebudgetten beschikt, rijdt als een pletwals over ons heen. Elke dag hamert ze de boodschap erin dat kinderen slimmer worden van computergames, dat iedere student een tablet of laptop nodig heeft en dat een school zonder draadloze internettoegang een relikwie uit het verleden is. “Als we vinden dat we kinderen moeten beschermen tegen misleidende reclame en ongezonde voeding, waarom dan ook niet tegen een overmatige blootstelling aan digitale technologie?”, zo vraagt Spitzer zich af. Volgens hem mag een samenleving niet zomaar afwachtend toekijken of kinderen zichzelf op termijn zullen reguleren. Daarom zou de overheid meer moeten sensibiliseren rond de risico's van digitale afhankelijkheid en zouden scholen hun leerlingen meer mediawijsheid moeten bijbrengen.

De Gentse onderzoekers sluiten zich aan bij de bevindingen van Spitzer. Omdat digitale media een essentieel onderdeel zullen blijven van het leven van jongeren, waarschuwen ze er echter voor om al te veel met het vermanende vingertje te zwaaien en om onze angsten te projecteren op jongeren. Anders dan Spitzer geloven ze wel meer in zelfregulering. Zo blijken tieners verrassend genoeg minder afhankelijk te zijn van hun telefoon of sociale media dan volwassenen. Ze slagen er gemakkelijker in om keuzes te maken, maken veel selectiever gebruik van sociale media en zitten nauwelijks nog op Facebook. Ook zij lopen nog altijd ernstige risico's op *digibesitas*, maar tasten wel de grenzen af. Studenten bijvoorbeeld die van zichzelf beseffen dat ze de lokroep van de digitale informatiestroom niet kunnen weerstaan, sluiten zich tijdens examenperiodes op in een bibliotheek of huren een kamer in een abdij, omdat ze weten dat ze daar ongestoord kunnen studeren. Bovendien beginnen ook de twintigers en dertigers te beseffen dat hun verslaving problematisch is. Vier op de tien zien de ernst van de zaak in en maken zich daar zorgen over. Zeker als hun afhankelijkheid zich vertaalt in productiviteitsverlies op het werk of in problemen in de relatie of het gezinsleven, proberen ze inspanningen te leveren om hun gebruik van de smartphone te reguleren. Ze leggen zichzelf een timing op, laten hun smartphone in de koffer van de auto als ze achter het stuur zitten of schakelen op bepaalde momenten van de dag de notificatiefunctie uit.

Verder wijst IMEC nog op enkele bijzondere tendensen. Terwijl in 2016 2,5 procent van de respondenten aangaf hun Facebookaccount te hebben opgezegd, was dat percentage vorig jaar al gestegen tot 3,2 procent. Bijna drie procent van de ondervraagden had vorig jaar de smartphone ingeruild voor een gewone telefoon, een verdubbeling tegenover 2016. Tegelijk treffen ook almaar meer bedrijven maatregelen om werknemers tegen zichzelf te beschermen, bijvoorbeeld door de toegang tot het bedrijfsnetwerk 's avonds te blokkeren. Ondertussen voert de overheid in een aantal Europese landen ontradingscampagnes. Ten slotte zal ook de technologie zelf inspelen op de maatschappelijke bezorgdheid over de gevolgen van digitale verslaving. Nu al kunnen gebruikers met de *slow messaging*-app *Chestnote* berichten zo instellen dat ze pas op een specifiek moment of op een welbepaalde locatie ontgrendeld kunnen worden.

Hoe de diesel zichzelf verstikte

Overal in Europa zitten dieselauto's in het defensief. Jarenlang hebben ze te veel stikstofoxiden (NOx) uitgestoten. Het daarin aanwezige stikstofdioxide (NO₂) verhoogt niet alleen de kans op longziekten en aandoeningen aan de luchtwegen, maar kost elk jaar zo'n tachtigduizend Europeanen het leven. Voor een dieselland als België is dat hard ontwaken. Consumenten voelen zich bedrogen, omdat ze rondrijden met een vervuilende auto die binnenkort de grote steden niet meer in mag en op de tweedehandsmarkt vrijwel waardeloos geworden is. Terwijl diesels gisteren nog "goed voor het milieu" waren, zijn ze vandaag de wortel van alle kwaad. Hoe is het zover kunnen komen? Waarom kregen dieselmotoren ondanks de vele knipperlichten zo een gunstig statuut? De zoektocht naar antwoorden levert een ontluisterend inzicht op: de gezondheid van de burgers moest het afleggen tegen de macht van de auto-industrie.

Begin jaren tachtig reden er in Europa, op taxi's en een handvol kilometervreters na, nauwelijks dieselauto's rond. Ze waren log, traag en raakten slechts moeizaam een helling op, maar vergeleken met benzine was de brandstof goedkoop. In de nasleep van de oliecrisis van 1973 hadden de Europese landen namelijk de accijnzen op diesel verlaagd om de transportsector wat meer ademruimte te geven. Autofabrikanten, waarvan er verschillende in slechte papieren zaten, roken hun kans. Japanse en Amerikaanse constructeurs hadden geen dieselauto's in hun gamma. Als de Europese merken in Europa een dieselmarkt zouden kunnen creëren, werden ze koning op hun thuismarkt. Zo ontstond er een industriële strategie rond diesel. Met een turbo en directe injectie werden de motoren performanter gemaakt. De consument hapte toe en vanaf de jaren negentig won de diesel fors terrein. Toen in 1997 met het Kyoto-protocol de schijnwerpers op het klimaat werden gericht, zagen de autobouwers een gedroomd momentum. Ze hamerden erop dat dieselmotoren per kilometer twintig procent minder CO₂ uitstootten. Dat klonk de beleidsmakers als muziek in de oren en in 1998 sloot de autosector een akkoord met de Europese Commissie. De fabrikanten beloofden de CO₂-emissie van auto's te verlagen, maar in ruil daarvoor moesten de overheden verder meestappen in het dieselverhaal. Behalve accijnsvoordelen aan de pomp kwamen er CO₂-kortingen voor diesels en werd de verkeersbelasting berekend op basis van de CO₂-uitstoot. Diesels kregen van Europa zelfs laksere uitstootnormen voor luchtvervuiling. Die voorkeursbehandeling vertaalde zich in groeiende verkoopcijfers. Terwijl het aantal diesels in de VS en China bleef steken op twee procent, steeg het in Europa naar zestig procent en in België zelfs naar tachtig.

Begin jaren tweeduizend gingen in de Europese hoofdsteden echter de eerste alarmbellen af. De meeste landen kregen de concentratie NOx in de lucht niet naar beneden en NO₂-kaarten toonden roetzwarte vlekken boven grote steden en dichtbevolkte gebieden zoals Noord-Italië, het westen van Duitsland en Vlaanderen. Auto's zouden steeds schoner moeten zijn, maar de luchtkwaliteit vertelde een heel ander verhaal. Een studie van de Technische Universität Graz uit 2008 had daar een verklaring voor. Ze toonde haarscherp aan dat de reële uitstoot van dieselwagens gemiddeld vijf keer hoger lag dan wat de normen toelieten. Vreemd genoeg trok niemand aan de noodrem. Politici concentreerden zich op de strijd tegen fijn stof en echoden wat de autobouwers hun influisterden: de NOx-problematiek zou zichzelf oplossen met de volgende generatie schone motoren. Niettemin was ook in Brussel het besef ontstaan dat de officiële emissietesten een lachertje waren. De constructeurs stuurden *golden cars* naar de testbank (airco eruit, spiegels weggehaald, banden zo hard mogelijk opgepompt, ramen afgeplakt) en de auto's trokken op met een slakkengangetje. Bovendien gebruikten zowat alle

merken dubieuze strategieën om de testen te manipuleren met als triest hoogtepunt de installatie van sjoemelsoftware door Volkswagen.

Langzaamaan ondernam Europa pogingen om realistischere tests in te voeren, waarbij de uitstoot op de weg en niet in een laboratorium gemeten werd, maar landen met een sterke auto-industrie zoals Duitsland en Frankrijk gingen op de rem staan en probeerden de lat zo laag mogelijk te leggen. Ook de Europese werkgroepen die de nieuwe wetgeving moesten voorbereiden, stonden onder invloed van de autolobby. Tijdens vergaderingen voerden vertegenwoordigers van de autosector voortdurend argumenten aan om de uitwerking van strengere regels tegen te houden of te vertragen. Wat zijn reële rijomstandigheden? Hoe vergelijk je een test in het koude Finland met een test in het warme Spanje? Over zulke vragen werd er maandenlang gepalaverd en de ambtenaren van de Europese Commissie waren technisch niet altijd beslagen genoeg om de constructeurs van repliek te dienen. Toen Europa in juli 2015 eindelijk op het punt stond te landen met een nieuwe emissietest, verklaarde de auto-industrie onomwonden dat de naleving van de nieuwe normen niet haalbaar was. Door de nieuwe regels zou de Europese auto-industrie bovendien marktaandeel verliezen, wat enorme gevolgen zou meebrengen voor de economie en werkgelegenheid in de Europese Unie.

Kort daarna barstte het dieselschandaal los en eind 2015 lag de *Real Driving Emission Test* op tafel waarvoor alle nieuwe modellen vanaf 2017 moesten slagen. Toch liet de EU nog drie jaar een foutenmarge van 2,1 toe. Nieuwe auto's mogen de NOx-norm van 80 milligram per kilometer dus nog ruim twee keer overschrijden. Ter vergelijking: in de VS ligt de grens op 43 milligram. Een poging van het Europees Parlement om de overgangsregeling weg te stemmen, mislukte. Het resultaat van de stemming toonde eens te meer aan hoe groot de invloed van de autolobby op politici nog altijd is. Intussen beseffen de autobouwers wel dat ze het vertrouwen van de consumenten moeten terugwinnen. Ze wijzen erop dat de nieuwste modellen beantwoorden aan de strengste normen. Hun boodschap is dus: wie een schone diesel wil, kan een nieuwe kopen. Die schaamteloze strategie lijkt echter als een boemerang terug te keren. Steeds meer consumenten zijn de leugens en het getalm beu. Ze organiseren zich en starten rechtszaken of zetten politici onder druk om de concentraties NO₂ naar beneden te halen. Dat heeft alvast geleid tot een dieselban in verschillende Duitse steden en binnenkort zullen steden als Rome, Parijs en Madrid dat voorbeeld volgen. Ook al geldt een dieselban niet voor de nieuwste auto's, het woord alleen is dodelijk, zoals de dalende verkoopcijfers van diesels aantonen. Voor bedrijven als BMW, Mercedes of Fiat, waarvan het gamma voor meer dan drie kwart uit dieselauto's bestaat, wordt het zweten.

Automatisering maakt dom

Zichzelf besturende auto's leken ooit een verre droom, maar over enkele jaren zoemen de eerste exemplaren al over de Brusselse ring. Ja, zoemen, want het zullen vooral elektrische wagens zijn. Ze zullen minder ongevallen veroorzaken dan menselijke bestuurders, energiezuiniger rijden en ook blinde, verlamde of straalbezopen passagiers veilig vervoeren. Fantastisch nieuws, zo lijkt het tenminste, maar niet voor Nicholas Carr, een Amerikaans auteur en journalist die schrijft over technologie, economie en cultuur. Net als internet maakt ook de opmars van de automatisering (robots, artificiële intelligentie en zelfrijdende auto's) ons volgens hem alleen maar dommer. Daarvoor draagt Carr heel wat overtuigend bewijsmateriaal aan, onder andere uit de luchtvaartsector. Vliegtuigpiloten waren zowat de eersten die te maken kregen met de verregerende automatisering van hun beroep. Sinds de introductie van de automatische piloot zijn vliegtuigen steeds veiliger geworden. Toch duikt er sinds enkele jaren een nieuw soort ongeval op: piloten die in een noodsituatie plots het stuur moeten overnemen, zijn dat niet meer gewoon en maken daardoor fouten. Natuurlijk weet elke piloot nog wel hoe hij zijn vliegtuig moet besturen, maar hij blijft te lang op de machine vertrouwen en reageert daarom vaak te laat. Door gebrek aan routine zijn zijn reflexen ook trager. Dat kostte in 2009 het leven aan alle 49 passagiers van een lijnvlucht tussen Newark en Buffalo. Tijdens de landing verloor het vliegtuig plots *lift*, waardoor de automatische piloot uitgeschakeld werd. De piloot trok de stuurknuppel naar achteren, precies het omgekeerde van wat hij had moeten doen, en het vliegtuig stortte neer. In uitzonderlijke situaties is de automatische piloot dus een gevaar, of liever: het feit dat de piloot te veel op zijn automatische piloot rekt. Precies hetzelfde zou ons kunnen overkomen, als we eenmaal blindelings beginnen te vertrouwen op de automatische besturing van onze auto.

Een gelijkaardig fenomeen doet zich voor bij medische diagnoses. Ook dat is een terrein waarvan men jaren dacht dat computers er nooit een rol van betekenis in zouden spelen, maar intussen pakt IBM uit met technologie die in de nabije toekomst voor betere diagnoses kan zorgen. Elektronische medische dossiers spelen trouwens nu al een steeds grotere rol in het werk van een arts. Zo een elektronisch dossier is in het voordeel van de patiënt, omdat het in noodgevallen snel teruggevonden kan worden, maar het biedt de arts ook allerlei hulpmiddelen, zodat hij het dossier sneller kan invullen. Gevolg: het typische patiëntendossier bevat steeds meer gestandaardiseerde zinnestjes waardoor belangrijke nuances verloren gaan. Bovendien stellen deze systemen vaak dure maar onnodige onderzoeken voor. En in Israël, waar het elektronische patiëntendossier al sterk is ingeburgerd, besteden artsen een kwart tot de helft van hun tijd aan het kijken naar hun computerscherm in plaats van naar de patiënt. Sommige experts vrezen dat artsen daardoor aan expertise inboeten en dat zal vroeg of laat tot fouten leiden. Eenzelfde risico komt voor op minder gevaarlijke gebieden. De eerste spellingcheckers hielpen ons beter te spellen, omdat ze fouten onderstreepten, maar *autocorrect* functies die letters automatisch omwisselen en hoofdletters aanpassen bij tikfouten, zorgen ervoor dat we onze schrijffouten niet meer zien en er dus ook niet meer uit leren. De gps is nog zo een voorbeeld. Wie vier keer met behulp van een gps via dezelfde weg naar dezelfde plek is gereden, kan de vijfde keer de weg nog steeds niet op eigen houtje vinden. Gebruikers van een wegenkaart daarentegen onthouden de weg beter, omdat ze ruimtelijk inzicht verwerven in de route.

Uit Amerikaans onderzoek in de jaren vijftig bleek al dat alleen in de eerste stadia van automatisering de vraag naar vaardigheid toeneemt. Hoe complexer machines worden, hoe minder vaardigheid er gevraagd wordt van arbeiders, die gedegradeerd worden tot opzichters. Door de automatisering veranderen we van handelende in waarnemende personen. Dat gaat

ten koste van onze expertise, want als we ons ergens voor moeten inspannen, herinneren we het ons beter en leren we er meer uit. Automatisering verandert dus veel meer dan alleen een onderdeel van een job. Het resultaat is een compleet andere job waarvoor andere vaardigheden nodig zijn. Misschien verliest de job aan prestige, wordt het werk veel saaier en kan het worden uitgevoerd door iemand met een minder hoog opleidingsniveau. Misschien kan het werk zelfs integraal overgenomen worden door een machine of, nog net iets pijnlijker, door een smartphone-app. Decennia geleden al werd de vraag gesteld of robots de jobs van mensen zouden afnemen, maar eigenlijk is de discussie nog veel ouder. Zo was de econoom Adam Smith in de achttiende eeuw dolenthousiast over het gebruik van machines om arbeid te verlichten of te verkorten, maar kort daarna vernielden Engelse arbeiders industriële weef- en breimachines, omdat ze vreesden voor hun baan. Tijdens de depressie van de jaren dertig overheerste het idee van de automatisering als boeman: denk maar aan de satire *Modern times* van Charlie Chaplin. Uiteindelijk bleek echter dat de gestegen productiviteit tot meer welvaart, hogere consumptie en meer jobs leidde. Over de vraag of dat ook vandaag nog geldt, lopen de meningen uiteen, want wordt de nieuwe rijkdom die wordt gecreëerd door vernuftige software, wel voldoende verdeeld?

De ultieme ironie van automatisering is dat we er ongelukkiger door worden. Paradoxaal genoeg zijn we gelukkiger wanneer we aan het werk zijn dan wanneer we vrij hebben. Sterker nog, we voelen ons het best wanneer we voor een zware uitdaging staan of een moeilijke klus moeten klaren. Dat komt omdat we dan alle zorgen van ons afzetten en ons volop moeten concentreren. Zodra we echter de keuze hebben, vermijden we lastige taken en kiezen een weinig uitdagende hobby. Net dat is volgens Carr het probleem met de automatisering. We dreigen alles wat ons uitdaagt weg te automatiseren. Daarom pleit hij voor een zogenaamde “adaptieve automatisering”, waarbij de werklust tussen mens en machine op een slimme manier verdeeld wordt. Als er zich bijvoorbeeld een noodsituatie voordoet, kan de machine probleemloos alle routinetaken overnemen, terwijl de mens het probleem aanpakt en daarbij allerlei afwegingen maakt die een geprogrammeerde computer niet kan maken.

De verengelsing van de universiteit

Sinds de akkoorden van Bologna over de hervorming van het hoger onderwijs studeren aan Nederlandse en Vlaamse universiteiten *bachelors* en *masters* af. Om tijdens hun opleiding aan het vereiste aantal *credits* te komen, moeten ze niet alleen lessen volgen, maar ook *seminars* bijwonen en *papers* schrijven onder leiding van een *tutor*. Voor *research* kunnen ze terecht in de *lecture hall* van de *faculty library* en via een *e-platform* kunnen ze communiceren met hun docenten. Voor wie het nog niet duidelijk mocht zijn, onze universiteiten zijn aan het verengelsen. Dat heeft niet alleen een grote weerslag op de praktijk van onderzoek en onderwijs, maar het raakt ook direct aan de maatschappelijke rol en betekenis van de universiteit. Doordat het hoger onderwijs tegenwoordig sterk technisch en economisch gericht is, is de universiteit uit het oog verloren dat een van haar maatschappelijke taken erin bestaat cultuur te bewaren en door te geven. Taalcultivering maakt daarvan integraal deel uit. Het veelgehoorde argument dat de wetenschap internationaler wordt, doet niet helemaal ter zake, omdat de meeste studenten terechtkomen in het bedrijfsleven, in het onderwijs of bij de overheid. In hun werkpraktijk hebben ze dan ook nauwelijks of geen Engels nodig. Universitaire bestuurders lijken soms te vergeten dat in het openbaar bestuur, de rechtspraak, de medische wereld of de media een goede beheersing van het Nederlands van cruciaal belang is. Daarom moeten academische opleidingen bijzondere aandacht besteden aan denk- en taalvaardigheid in het Nederlands. Dat academici daarnaast ook Engels en bij voorkeur nog enkele andere vreemde talen moeten kennen, spreekt voor zich.

De vaak weinig doordachte invoering van het Engels gaat niet alleen ten koste van de onderwijskwaliteit, maar ook ten koste van de taalrijkdom van studenten en hun betrokkenheid bij de samenleving. Omdat de Engelse taal aan de universiteiten niet gecultiveerd wordt, verwordt ze al snel tot *globish* – een uitgekleed steenkolenengels dat bestaat uit zo'n vijftienhonderd woorden met een simpele grammatica. Dat is geen cultuurtaal, maar de lingua franca van de globalisering, die zich enkel leent voor het internationale handelsverkeer en voor informatie-uitwisseling in wetenschap en techniek. Taalrijkdom, stijl, gelaagdheid en nuances spelen er geen rol van betekenis in. Om een taal werkelijk goed te leren spreken en schrijven moet je in een taalvaardige en taalrijke omgeving verkeren waarin het goede voorbeeld gegeven wordt. Je moet worden gestimuleerd en gecorrigeerd en je moet leren om woorden en uitdrukkingen goed te gebruiken. Dat begint idealiter thuis bij de ouders, wordt daarna voortgezet op school en wordt in het vervolgonderwijs in een hogere vorm gebracht. Helaas gaapt er vaak een kloof tussen ideaal en werkelijkheid.

Bij veel aankomende studenten laat de beheersing van de Nederlandse taal te wensen over, vooral – maar lang niet alleen – bij allochtonen. Daarom nemen bepaalde universiteiten vooraf een taalttest af. Wie daarvoor slaagt, heeft een basiskennis, wat nog niet wil zeggen dat hij in staat is om een heldere uiteenzetting te geven. Ben je eenmaal op de universiteit, dan wordt er in de meeste studierichtingen nauwelijks nog aandacht geschonken aan taalbeheersing. Schrijven wordt niet meer geoefend en in drukbevolkte richtingen zoals rechten of economie bestaan de examens hoofdzakelijk uit meerkeuzevragen. Teksten zorgvuldig lezen en interpreteren, hoofd- en bijzaken onderscheiden, vlotte zinnen formuleren met de juiste woorden, een alinea logisch opbouwen en een betoog goed structureren zijn elementaire vaardigheden die nauwelijks nog aan bod komen. Wie zijn eigen taal niet beheerst, krijgt een vreemde taal al helemaal niet onder de knie, simpelweg omdat hij taalgevoel en taalvaardigheid mist. Het laat zich dan ook raden wat de verengelsing van het hoger onderwijs in de meeste gevallen betekent voor de uitdrukkingsvaardigheid en het begrip

van studenten. Ze bedienen zich van een beperkt woordenarsenaal vol vage en abstracte termen, stopwoorden en vaste uitdrukkingen. Kortom, hun taal is verschrompeld.

In haar toekomstvisie op het academisch onderwijs stelt de Nederlandse Vereniging van Universiteiten dat zij de vorming van studenten tot 'kritische burgers' en het contact met de samenleving van groot belang acht. Dat klinkt prachtig, maar laat zich moeilijk rijmen met de verengelsing van onderwijsprogramma's. Beleidsmakers en managers hebben vaak een grote behoefte aan een Nederlandse woordenschat om persoonlijke of maatschappelijke ontwikkelingen te kunnen duiden. Iedere politicus of therapeut zal bevestigen dat de beheersing van de eigen taal cruciaal is om mensen te kunnen bereiken en te kunnen benoemen wat er leeft. Onze publieke ruimte is nog altijd Nederlandstalig: het journaal, de praatprogramma's op radio en televisie, de artikelen in de krant, de debatten in de Kamer, ... Zodra in de wetenschap de talige betrokkenheid op de samenleving verdwijnt, ontstaat er een gesegregeerde intellectuele elite die letterlijk en figuurlijk niet meer dezelfde taal spreekt als de mensen.

Tot de kerntaken van de universiteiten behoort de verspreiding van wetenschappelijke kennis in onze samenleving. Dat stemt overeen met het inzicht dat globalisering altijd ook een lokale dimensie kent. Om daarop te kunnen inspelen, moeten universiteiten samenwerken met niet-academische sectoren. Zo moeten nieuwe inzichten in bijvoorbeeld geriatrie doorsijpelen naar ziekenfondsen, bejaardentehuizen, wijkverpleegkundigen en patiënten. In deze wisselwerking tussen wetenschap en lokale kennispraktijken speelt een gemeenschappelijke taal een cruciale rol. Een universiteit kan dus niet onder het mom van globalisering het *globish* tot haar voertaal maken, maar moet een ontmoetingsplaats zijn waar verschillende talen, culturen en tradities elkaar verrijken. Ook met het oog op de integratie van allochtonen is een meertalige vormingsagenda wenselijk. Tijdens het integratiedebat wordt er steeds op gehamerd dat kennis van het Nederlands onontbeerlijk is om te functioneren in onze samenleving. Waarom zou wat van groot belang wordt geacht voor Mohammed en Fatima, irrelevant zijn voor hoger opgeleiden? Als we zelfs in het hoger onderwijs niet trots meer zijn op onze eigen taal en die niet respectvol behandelen, welk vormingsideaal bieden we dan nog aan om zich te integreren? Dan mag het weinig verbazing wekken dat uiteindelijk ook het gewone volk weinig respect meer heeft voor de academische gemeenschap. En dan ligt ook het populistische verwijt voor de hand dat de universitaire elite vooral met zichzelf bezig is en de eigen cultuur verkwanselt.

Binge drinking

Engelse pubs maken deel uit van de typisch Britse cultuur en raakten dankzij Britse tv-feuilletons over de hele wereld bekend. Bij een pub stellen we ons een traditionele instelling voor, waar stamgasten in een ontspannen en gezellige sfeer nieuwtjes uitwisselen, een glas *Guinness* of *ale* drinken en een spelletje darts spelen. Dat idyllische beeld dat we van Britse pubs koesteren, klopt echter niet en weerspiegelt lang niet altijd de realiteit. Wie in het weekend 's avonds door het centrum van een gemiddelde Britse provinciestad loopt, krijgt hallucinante taferelen te zien. Terwijl de stemming in de overvolle pubs aanvankelijk nog gewoon uitgelaten is, wordt de sfeer na enkele uren dreigender. Uit de kroegen komt luid bonkende muziek en hele horden stomdronken kroeglopers waggelen schreeuwend en lallend naar buiten. Meisjes moeten zich letterlijk aan voorbijgangers vastklampen om enigszins overeind te kunnen blijven, terwijl agressief ogende jongens in de eerste plaats op zoek lijken naar een slachtoffer voor een stevige vechtpartij. Elk weekend worden honderden slachtoffers van zulke knokpartijen naar het ziekenhuis gebracht en moet de politie uitrukken om de gemoederen te bedaren en dronken geweldenaars op te pakken. In Groot-Brittannië noteert men jaarlijks meer dan een miljoen met alcohol gerelateerde geweldsmisdrijven. Daar komen nog eens honderdduizenden gevallen van huiselijk geweld bij, waarvoor dronken partners verantwoordelijk zijn.

Dat het fenomeen zich niet alleen voordoet in het verarmde industriële noorden van het land, bewijzen de cijfers uit het welvarende en conservatieve zuiden. Daar is het aantal geweldsmisdrijven de laatste vijf jaar maar liefst verdubbeld. Die spectaculaire stijging is voornamelijk te wijten aan het fenomeen *binge drinking*. Wij kennen dat als *comazuipen* en dat betekent dat je een weekend lang drinkt, tot je erbij neervalt. Onderzoek laat echter zien dat Britten jaarlijks niet méér alcohol gebruiken dan andere Europeanen – ongeveer evenveel als de Belgen – maar wel veel meer in één sessie. Een wijntje bij het eten is in Groot-Brittannië veel minder normaal dan in Zuid-Europa, maar een sloot bier in de buurtpub des te meer. Terwijl tien procent van de Duitse mannen één keer per week stevig de bloemetjes buitenzet – met ten minste vijf glazen alcohol op een avond – doet in het Verenigd Koninkrijk veertig procent dat. In Ierland, die andere exponent van de typisch Angelsaksische pubcultuur, is dat bijna de helft. Bij de vrouwen zijn de verschillen verhoudingsgewijs groter: twee procent wekelijkse, stevige drinkers in Duitsland, tegenover twaalf procent in het Verenigd Koninkrijk en veertien procent in Ierland. Daar komt nog eens bij dat op het Europese vasteland het drankgebruik in het algemeen daalt, terwijl het aan de andere kant van het Kanaal aanzienlijk blijft stijgen.

De Britse overheid omschrijft het fenomeen als de “nieuwe Engelse ziekte”. De plaag ondermijnt de gezondheid van miljoenen Britten, kost de gezondheidszorg jaarlijks meer dan twee miljoen euro en richt een sociale ravage aan. Toch is het vooral de criminaliteit die de Britse regering de meeste zorgen baart. Britse politici beloven namelijk al jaren dat ze de criminaliteit en de oorzaken ervan keihard willen aanpakken. Op tal van gebieden is er al heel wat vooruitgang geboekt, maar dat geldt niet voor het gevoelige punt van de geweldsmisdrijven, de vorm van criminaliteit waar burgers het meest door worden geraakt. De hoofdschuldige is *binge drinking*. Statistisch onderzoek levert dan ook een behoorlijk schrikbarend beeld op. Zo beweert bijna de helft van de slachtoffers van geweldsmisdrijven dat de dader dronken was. In een gemiddeld weekend hebben zeven van de tien spoedopnamen in ziekenhuizen op de een of andere manier met alcoholmisbruik te maken.

Naar de dieperliggende oorzaken van die Britse zuipcultuur is het voorlopig nog gissen. De Britten zelf, met hun legendarische zelfspot, grappen soms dat ze zich bezatten om te vergeten dat ze Brits zijn, of om even niet te moeten stilstaan bij het vreselijke Engelse klimaat. Ook wie Engeland wat beter kent, krijgt de indruk dat er in ieder geval cultureel bepaalde eigenaardigheden meespelen. In andere Europese landen is opscheppen over drinkprestaties vooral iets voor tieners. Volwassenen schamen zich meestal als ze met dubbele tong beginnen te spreken. In Engeland is een stevige kater echter vaak iets om trots op te zijn. Daar komt nog het element van de vroege sluitingstijden bij. Omdat iedereen weet dat de pubs om elf uur dichtgaan – en op zondag zelfs om halfelf – worden kroegbezoekers als het ware gestimuleerd om al vroeg op de avond te beginnen met hijsen. Die strikte sluitingstijden stammen nog uit de Tweede Wereldoorlog en hadden als doel arbeiders die in de oorlogsindustrie tewerkgesteld waren, zoveel mogelijk uit de kroegen te houden. Na lange en felle debatten in het Lagerhuis werden de strenge sluitingsregels onlangs eindelijk versoepeld. Gemeenten krijgen voortaan zelf het recht om via een vergunningensysteem te bepalen hoe laat een pub of een nachtclub open mag blijven. Op korte termijn zal dat de zaken ongetwijfeld alleen maar erger maken. Dronkenlappen die nu tenminste nog om elf uur de pub uit gewerkt worden, zullen het gevoel krijgen dat er geen grenzen meer zijn, maar de overheid hoopt dat de maatregel op langere termijn voor een cultuurverandering zal zorgen. Wie pas om tien uur een kroeg binnenkomt, hoeft namelijk niet meer zenuwachtig te worden omdat hij nog maar één uur heeft om zich vol te laten lopen. Voor buurtbewoners en de politie is het dan weer meegenomen dat niet iedereen op hetzelfde ogenblik dronken de straat op strompelt.

De regering verwacht ook heel wat heil van een mix van harde maatregelen en zogenaamde zelfregulering. Enerzijds moeten dronken geweldenaars ter plaatse beboet worden, anderzijds worden sensibiliseringscampagnes gevoerd en wordt de drankindustrie gestimuleerd om veiligere drankflessen te produceren. Met andere woorden: flessen die je niet langer kapot kunt slaan om met het glas een tegenstander toe te takelen. Voor meer verregaande stappen, zoals een verbod op alcoholreclame, voelt de overheid voorlopig niets, ondanks de druk die van de groeiende misdaadcijfers uitgaat. Britse politici zijn er immers nog altijd als de dood voor door hun kiezers als regelneven te worden versleten. En wie in een land als Groot-Brittannië aan de populaire pubcultuur durft te raken, pleegt politiek zelfmoord.

De nieuwe huurlingen

De laatste jaren merken we een soort terugkeer naar het inzetten van huurlingen. Steeds meer landen gaan bepaalde defensieopdrachten namelijk uitbesteden aan private bedrijven. Het eerste argument om daartoe over te gaan wordt ingegeven door economische overwegingen: het valt goedkoper uit een contract te sluiten met een privébedrijf dat militaire diensten aanbiedt, dan eenzelfde opdracht toe te vertrouwen aan de krijgsmacht, zeker als het om een buitenlandse opdracht gaat. In tegenstelling tot militairen van een beroepsleger worden werknemers van privébedrijven enkel betaald als er een beroep op hen gedaan wordt. Terwijl beroepsmilitairen hun hele loopbaan lang vergoed worden, of ze nu aan operaties deelnemen of niet, zijn medewerkers van private defensiebedrijven uiteindelijk slechts ‘uitzendkrachten’ die ter beschikking gesteld worden van Defensie. Om de respectieve kosten en baten te kunnen vergelijken moet er bovendien rekening gehouden worden met een resem van ‘indirecte onkosten’ die elk leger heeft, zoals onderhoud van infrastructuur, opleiding en logement voor het personeel, gezondheidskosten en pensioenlasten.

Het tweede argument dat pleit voor de uitbesteding van militaire opdrachten is van technologische aard. Op dit vlak is het algemeen bekend dat moderne bewapening steeds ingewikkelder wordt. De bediening, het onderhoud en de herstelling van bepaalde wapensystemen vergen technische vaardigheden van het hoogste niveau. Private defensiebedrijven, die dikwijls banden hebben met wapenfabrikanten, beschikken over onmisbare knowhow, waar legers buiten operationele opdrachten geen behoefte aan hebben. Door een beroep te doen op de privésector kunnen regeringen dus over optimale technische vaardigheden beschikken op het ogenblik dat ze hun van pas komen. In die context worden legers hoe langer hoe meer afhankelijk van de kennis van burgerspecialisten. Maar achter de massale uitbesteding van het onderhoud en het gebruik van wapensystemen schuilt een niet te onderschatten nadeel, namelijk het verlies van knowhow bij de strijdkrachten. Tot voor kort zorgden militairen zelf voor de opleiding van hun ingenieurs of gespecialiseerde technici. Het materieel werd door eigen personeel onderhouden en hersteld. Jachtvliegtuigen bijvoorbeeld keerden enkel naar de vliegtuigbouwer terug voor uitgebreide revisies of updates die in de eigen infrastructuur onmogelijk uit te voeren waren. Tegenwoordig leiden legers steeds minder specialisten op, waardoor het merendeel van dat soort opdrachten aan de privésector wordt toevertrouwd. Dit zorgt voor een geleidelijke overdracht van competenties van de overheids- naar de privésector.

Hoewel staten er niet graag voor uitkomen, is het derde voordeel dat ze halen uit het inschakelen van private defensiebedrijven er een van praktische en politieke aard, namelijk de grote flexibiliteit en uiterste discretie die dergelijke bedrijven aan de dag kunnen leggen als ze buiten het eigen grondgebied worden ingezet. Die bedrijven zijn immers minder logge structuren en de administratieve rompslomp die eigen is aan staatslegers, is hun onbekend. Bovendien hebben ze, als het er echt op aankomt, geen parlementaire goedkeuring nodig om ingezet te worden in een operatie. Ze zijn snel mobiliseerbaar en kunnen hun middelen veel sneller en ook discreter ontplooien dan een conventioneel leger. Als je soldaten ergens naartoe stuurt, weet iedereen het binnen de kortste keren. Gaat het om een privébedrijf, dan zal haast niemand iets vermoeden. Voor het buitenlands beleid vormen militaire privébedrijven dus aanvullende strijdkrachten die het mogelijk maken onderhands in te grijpen. Als een opdracht faliekant afloopt, zal het voor de staat des te gemakkelijker zijn de feiten te ontkennen. Bovendien heeft het parlement bitter

weinig toezichtmogelijkheden op contracten tussen overheidsdepartementen en private defensiebedrijven. Het inschakelen van dergelijke bedrijven maakt het staten tegenwoordig dan ook mogelijk de wet misschien net niet te negeren, maar toch de geest ervan te omzeilen. Die nieuwe partners worden het ideale instrument om een discreet of zelfs geheim buitenlands beleid te voeren. De activiteiten van private defensiebedrijven aan een efficiënte democratische controle onderwerpen, is daarom een uitdaging die niet uit de weg gegaan mag worden.

Verder kunnen nog andere voor- en nadelen van het inschakelen van private defensiebedrijven aangestipt worden, ook al hebben die meer te maken met de aard van die privébedrijven dan met het gebruik dat er door regeringen van gemaakt wordt. Het gaat bijvoorbeeld om de vaststelling dat het leven van een privésoldaat niet dezelfde emotionele waarde heeft als dat van een regeringssoldaat. Ervaring heeft uitgewezen dat het sneuvelen van een militair op het slagveld wordt aan gevoeld als de dood van een medeburger, van een man of vrouw die zijn of haar leven heeft gegeven om de waarden van het vaderland in stand te houden. Politieke gezagdragers zijn ten opzichte van de publieke opinie in dat geval verantwoording verschuldigd voor het aantal mensenlevens dat opgeofferd werd voor de natie. Werknemers van een privaat defensiebedrijf daarentegen worden door diezelfde publieke opinie meestal aangezien als buitenstaanders, als huurlingen. Als een van hen het leven laat bij een opdracht, is de media-aandacht zo goed als onbestaande, is de psychologische impact op de bevolking veel beperkter en voelen regeringen zich in veel mindere mate verplicht de geleden verliezen te verantwoorden.

Een van de nadelen is dan weer dat private defensiebedrijven commerciële ondernemingen zijn, die in de eerste plaats winst nastreven. Hierbij duikt dan ook de vraag op in hoeverre die bedrijven op lange termijn betrouwbaar zijn. In een marktsegment met zoveel concurrentie is het risico immers niet denkbeeldig dat bepaalde bloeiende bedrijven in handen komen van buitenlandse financiële groepen. In dit tijdperk van mondialisering lijkt het niet onmogelijk dat een westers defensiebedrijf onder controle komt van een Chinese bank, bijvoorbeeld. Het valt zelfs niet uit te sluiten dat een dergelijk bedrijf in handen komt van een militair-industrieel conglomeraat waarvan een criminele, of zelfs een terroristische organisatie achter de schermen de touwtjes in handen heeft. Het is duidelijk dat het inschakelen van deze nieuwe huurlingen aanleiding geeft tot een hele reeks vragen waar tot nu toe bitter weinig definitieve antwoorden op zijn gekomen. De privatisering van defensieopdrachten is daarom een uiterst complexe problematiek. Ook al lijkt een ommekeer weinig waarschijnlijk, toch is het voor de democratie van vitaal belang dat er nagedacht wordt over de gevolgen van de uitbesteding van dergelijke opdrachten en over de invoering van efficiënte controlemaatregelen.

Na burn-out, nu bore-out

In de loop der jaren is er veel onderzoek gevoerd naar burn-out, het stresssyndroom waar veel managers die onder grote werkdruk staan al jaren beducht voor zijn. Burn-out is een term die psychologen hanteren voor het gevoel opgebrand te zijn, geen energie of motivatie meer te vinden voor de bezigheden op het werk, omdat de mogelijkheid tot ontstressen ontbreekt. Belangrijke risicofactoren voor het krijgen van een burn-out zijn onder andere persoonlijkheidstrekken als overdreven plichtsgetrouwheid en perfectionisme. Ook de werkverslaving van mensen voor wie psychologen de term *workaholics* bedacht hebben, is een klassieke risicofactor voor een burn-out. Niet alle beroeps categorieën vertonen echter evenveel risico's om opgebrand te raken. Traditioneel burn-outgevoelige beroepssectoren zijn, naast het bedrijfsmanagement en het onderwijs, ook de gezondheidszorg, waarin vooral de groep van de huisartsen en tandartsen hoog scoort. Wel moet hier worden gepreciseerd dat een burn-out niet zomaar gelijkgesteld mag worden met overspannenheid of met een depressie. Het is dus van het grootste belang om de juiste diagnose te stellen, zodat de juiste aanpak en therapie kunnen volgen.

Burn-out is een ziekte die algemene erkenning heeft verworven doordat wetenschappers erin geslaagd zijn het fenomeen aan te tonen in de hersenen. Die ziekte wordt tegenwoordig succesvol behandeld door middel van kortdurende therapie sessies. Tijdens die therapie zoekt een deskundige niet alleen naar de oorzaken van de burn-out van zijn patiënt, maar ook zogenaamde disfunctionele gedachten worden aangepakt: "als ik niet hard werk, vindt niemand me aardig of competent, krijg ik nooit een promotie en word ik ontslagen". Daarnaast worden risicofactoren op het werk geïnventariseerd, zoals te hard werken, te veel overuren kloppen of werken in een onprettige werksfeer, en vervolgens worden ze, waar mogelijk, aangepakt. Bovendien wordt ernaar gestreefd de patiënt zo snel mogelijk weer aan het werk te krijgen, liefst al tijdens het behandelingsproces. De patiënt een aantal maanden thuis laten zitten om weer bij te komen blijkt in de praktijk uitermate onefficiënt en heeft dikwijls al geleid tot volledige arbeidsongeschiktheid. In de praktijk blijkt een burn-out vaak gevolgd te worden door een carrièrewending, omdat een burn-out voor veel ex-patiënten een reden blijkt te zijn om na te denken over wat ze echt willen, en vaak is dat iets anders dan de baan die ze voorheen hadden. Wel lijkt burn-out sinds de economische crisis duidelijk minder voor te komen; wellicht omdat werknemers in tijden van economische malaise in de eerste plaats blij zijn dat ze nog een baan hebben, zelfs al worden ze er behoorlijk moe van.

Anders is het gesteld met het zogenaamde bore-out-syndroom, de tegenhanger van de burn-out. Bore-out lijkt een nieuwe term, maar de aandoening bestaat al langer dan vandaag. De naam is afgeleid van het begrip *boredom* of verveling en het Engelse woordje *out* is toegevoegd naar analogie van burn-out. Bore-out wordt zwaar onderschat. Het verschijnsel slaat toe bij werknemers die routinematig of onder hun niveau werken en daardoor moe en zelfs depressief worden. Iemand met een bore-out voelt zich niet uitgedaagd, gaat zich vervolgens vervelen en verliest elke interesse in zijn werk. Ook door het ontbreken van erkenning voor het gepresteerde werk kunnen er stress en frustraties ontstaan. Dit kan leiden tot een negatieve spiraal, en lichamelijke en psychische klachten veroorzaken zoals moeheid, irritatie, lusteloosheid, uitgeblust zijn, prikkelbaarheid en apathie. De symptomen kan men bijgevolg vergelijken met die van een burn-out. Hoewel bore-out in alle bedrijfstakken kan toeslaan, merkt men de symptomen vooral op bij kantoor mensen die niet veel relevants meer omhanden hebben door verregaande digitalisering of automatisering.

Bij bore-out onderscheidt men eigenlijk twee types. Ten eerste is er kwantitatieve verveling: het werk zelf is weliswaar voldoende uitdagend, maar er is niet genoeg werk om de werkdag te vullen. Om de verveling te lijf te gaan, spreiden de slachtoffers hun werk over langere periodes, terwijl ze

toch de indruk geven dat ze druk bezig zijn. Tijdens de werkuren houden ze zich daarom vooral met privé-zaken bezig, zoals surfen op het internet, het plannen van vakanties, onlineshopping of het nieuws lezen, spelletjes spelen of persoonlijke e-mails beantwoorden. De tweede soort bore-out is de kwalitatieve verveling: het werk zelf past niet bij iemands persoonlijkheid of opleidingsniveau omdat de job te weinig geestelijke of intellectuele uitdagingen biedt. In tijden waar in de media alleen wordt gesproken over te veel werkdruk, stress en burn-out, durft iemand met een bore-out zijn onderbelasting niet bespreekbaar te maken. De status op de hiërarchische bedrijfsladder wordt namelijk nog maar al te vaak afgemeten aan het niveau van werkstress op de werkvloer. Het valt te betwijfelen of er voor bore-out therapeutische oplossingen bestaan. Wie een bore-out vermoedt, kan echter gemakkelijk het heft in eigen handen nemen en met zijn werkgever overleg plegen over een herverdeling van de taken binnen het team. Hij kan zijn leidinggevende om meer uitdagingen vragen of zich inschrijven voor nieuwe opleidingen. Relatief veel mensen met een bore-out starten ook een eigen bedrijf op, met goede slaagkansen, omdat het gedreven mensen zijn die graag hard werken.

Op dit moment wordt een bore-out in België nog niet erkend als een officiële ziekte, hoewel de effecten van een bore-out misschien nog wel onwenselijker zijn voor een bedrijf en voor de medewerker zelf dan die van de burn-out. Bij een burn-out kan men nog stellen dat de medewerker zich tot het einde toe volledig inzet ten dienste van de organisatie en daarbij doorgaans zeer productief is. Bij bore-out daarentegen bestaat het risico dat deze medewerker ook de efficiëntie en de productiviteit van anderen binnen de organisatie ondermijnt. Veel bedrijven verhogen daarom hun waakzaamheid door onder andere het gebruik van het internet te beperken en bepaalde websites te blokkeren. Deze goedbedoelde maatregelen hebben echter vaak een omgekeerd effect en zullen volgens psychologen nooit bijdragen tot een productievere en aangename werkomgeving. Uiteindelijk wordt de situatie zo uitzichtloos dat ze leidt tot ziekteverzuim van de werknemer en tot een groot financieel verlies voor de werkgever. Het is bijgevolg de hoogste tijd voor een aangepast personeelsbeleid dat oog heeft voor de noden van alle werknemers.

Lawaai

De pittige discussies en het politieke gekibbel over nachtvluchten en vliegroutes tonen aan dat heel wat mensen niet alleen letterlijk wakker liggen van lawaai en geluidsoverlast. Geheel terecht trouwens, zoals vijf artsen onlangs aanhaalden in een open brief. Bij mensen die binnen de honderd meter van een drukke weg wonen, ligt de mortaliteit maar liefst 18% hoger. Wie binnen de driehonderd meter van een snelweg woont, heeft een hogere kans op hart- en vaatziekten, terwijl er binnen de vijfhonderd meter meer slaapstoornissen, erectiestoornissen, angsten en depressies voorkomen. Echt verbazend is dat niet. Het gehoor functioneert namelijk als een alarmsysteem dat de klok rond werkt. De mens associeert lawaai met gevaar, wat een stressreactie uitlokt en zorgt voor een verhoogde bloeddruk en hartslag.

Wetenschappelijk staat vast dat lawaai nooit went. Als mensen die jarenlang naast een spoorweg wonen, beweren dat ze die niet meer horen, is dat een gevoel van subjectieve gewenning. Ze denken dat ze er geen last meer van hebben, maar beseffen niet dat hun hartslag, bloeddruk en hormonenproductie stijgen telkens als er een trein voorbijraast. Dat komt omdat de hersenen bezig zijn de betekenis van dat lawaai te verwerken. 's Nachts is die reactie nog veel heftiger, omdat het lichaam dan het kwetsbaarst is. Een goede nachtrust is daarom heilig. Terwijl veel mensen slapen als verloren tijd beschouwen, is het vanuit fysiologisch oogpunt de essentieelste activiteit van de hele dag. De productie van het groeihormoon dat herstelprocessen faciliteert, piekt in de eerste uren van de nacht, het geheugen slaat kennis op en de immuniteit krijgt een boost. Onderzoek toonde aan dat wie in een lawaai-rijke omgeving slaapt, bijna zeker diabetes krijgt en minder suikertolerantie heeft. Proefpersonen kregen tijdens hun slaap lawaai te horen dat hen net niet wekte, maar wel hun diepe slaap verstoortte. Na drie dagen was het effect op hun suikertolerantie vergelijkbaar met dat bij twaalf kilo extra lichaamsgewicht. Niet alleen 's nachts, maar ook overdag is het lawaai dat onze oren bereikt, erg schadelijk. Het leidt ons af van waar we mee bezig zijn en bemoeilijkt de communicatie. Kinderen uit een klas in Manhattan die vlakbij een drukke metrolijn ligt, vertoonden bij een leesvaardigheidstest elf maanden achterstand in vergelijking met hun leeftijdsgenoten aan de stille kant van de school. Pas toen de school de isolatie verbeterde, haalden ze hun achterstand in.

Lawaai is nu eenmaal inherent aan onze moderne maatschappij, maar toch moeten we durven nadenken over de ontsparingen van ons maatschappelijk systeem: nachtelijk transport, nachtploegen in fabrieken, chartervluchten die voor dag en dauw vertrekken, ... De 24uurs-economie is misdadig en heeft zeker in sterk verstedelijkte gebieden als Vlaanderen dramatische gevolgen voor de volksgezondheid. Volgens cijfers van de Europese Unie vallen er in Europa jaarlijks drieduizend doden door geluidsoverlast, die meteen de tweede milieugebonden doodsoorzaak is na luchtvervuiling. Toch is het een illusie om te geloven dat we lawaai kunnen elimineren. Wel moeten we dringend stilstaan bij de vraag hoe we met dat lawaai omgaan. Bepaalde zones beschermen heeft geen zin, omdat dat altijd ten koste gaat van andere gebieden. Een beter idee dan stiltegebieden zijn dan ook stilteperiodes, omdat die voor iedereen gelden. De geluidshinder zou maximaal 'verdund' moeten worden over een zo groot mogelijke groep met systematische recuperatieperiodes voor iedereen, bij voorkeur 's nachts en in het weekend. Enkele geluidspieken per dag kunnen wel vervelend zijn, maar leiden niet tot ernstige medische problemen. Bij constante geluidshinder is dat helemaal anders.

Waar eindigt geluid en begint lawaai? De belangrijkste bronnen van omgevingslawaai zijn het verkeer, de burens, industriële activiteiten en lawaai van grote evenementen. Toch is het aantal decibels niet noodzakelijk recht evenredig met de hinder. Naast het geluidsniveau spelen ook de bron, de frequentie, het ritme en de toonhoogte een rol in de mate van ergernis. Het monotone gezoem van windmolens stoort ons bijvoorbeeld meer dan het lawaai van auto's of vliegtuigen, terwijl het lawaai van een boormachine bij de burens vervelender is dan in ons eigen huis, omdat geluiden waarover we geen controle hebben, voor de meeste stress zorgen. De ervaring van geluid is sowieso subjectief. Wat voor de ene muziek is, is voor de andere kabaal, maar ook wat iemand op een bepaald moment aangenaam vindt, kan op een ander moment als herrie klinken.

Hoewel we denken dat we in de luidruchtigste tijd sinds de industriële revolutie leven, valt moeilijk te bewijzen dat die indruk klopt. De bevolkingsdichtheid is fors toegenomen, waardoor het overal veel drukker en dus lawaaiër geworden is, maar de individuele geluiden zijn wellicht niet versterkt. Vast staat dat lawaaihinder van alle tijden is. In 44 voor Christus al vaardigde Julius Caesar regels uit om het lawaai van karren aan banden te leggen. Tot voor kort waren we dan ook gefocust op *noise control*, het wegwerken van geluid. We legden wegen aan met fluisterasfalt, plaatsten geluidsschermen, produceerden stillere autobanden en vonden geruisloze huishoudapparaten uit. De nieuwste tendens is echter om geluid actief te ontwerpen. Men probeert hinderlijk lawaai zoveel mogelijk te maskeren en een *soundscape* te creëren die past bij een bepaalde omgeving. In een havenbuurt is er bijvoorbeeld kabbelend water te horen en in parken horen wandelaars barbecuegeluiden. Ook ruimtelijke ordening speelt daarin een rol. Speeltuinen of sportvelden worden bij voorkeur aangelegd in de buurt van drukke wegen, zodat het geluid geconcentreerd is en andere gebieden in stilte baden. Geluidskunstenaars weten als geen ander dat geluiden, net als andere zintuiglijke ervaringen, mensen emotioneel kunnen raken. Wie wordt er niet nostalgisch van het krakende geluid van een oude grammofoonplaat? Geluid controleren, betekent dan ook macht uitoefenen. Geen wonder dus dat geluiden een zodanig grote rol in de totaalervaring van consumenten spelen dat grote bedrijven *sound engineers* inhuren die ervoor moeten zorgen dat een nieuw product een harmonieus geluid maakt. Het gezoem van een stofzuiger of gepruttel van een koffieapparaat, niets wordt aan het toeval overgelaten om potentiële kopers te verleiden.

We kijken anders televisie dan vroeger

Heb je gisterenavond de tv uitgezet en de computer genomen? Of heb je uitgesteld gekeken en de reclame doorgespoeld? Dan ben je perfect mee met de nieuwe kijktrends. We kijken weliswaar niet minder tv dan vroeger, maar wel anders. Zonder dat we het wellicht beseffen, is ons kijkgedrag de laatste tijd aan het veranderen. In de tweede helft van 2013 peilde Knack Magazine naar ons kijkgedrag, in een grote internetenquête waaraan bijna tienduizend lezers deelnamen. Die peiling, en ook de vele honderden lezersreacties op dit onderwerp, confronteren ons met een aantal constateringën waaruit we enkele sterke trends kunnen afleiden. Uit de lezersreacties blijkt dat we onze buik vol hebben van herhalingen, kookprogramma's en realityshows. Om nog maar te zwijgen van films die onderbroken worden door reclamespots, boodschappen van algemeen nut die eindeloos herhaald worden en programma's met een storend *product placement*. Televisie maken is een peperdure zaak. Kookprogramma's en ook reality-programma's zijn veel goedkoper om te maken dan fictiereeksen. En herhalingen kosten al helemaal niets. Programmamakers moeten ernstig nadenken over de gevolgen van al die herhalingen en nieuwe, creatieve *formats* ontwikkelen, die minder kosten. Toch moeten we nuanceren. Naar sommige van die kookprogramma's en realityshows kijken we wél graag, zoals de hoge waarderingscijfers bewijzen.

Volgens de peiling van Knack kijken Vlamingen tijdens de week bijna vier uur per dag tv, en in het weekend iets meer. Als we die cijfers vergelijken met soortgelijke tellingen uit het verleden blijkt dat we vandaag zelfs minder kijken dan vroeger. De reden voor dat verschil is echter niet ver te zoeken. We kijken vandaag meer en meer gefragmenteerd en daarom kunnen we moeilijk schatten hoe vaak we echt televisie kijken. Wanneer onderzoekers ons vragen hoeveel uur we per dag kijken, denken we alleen aan de tijd die we in de woonkamer voor het televisietoestel zitten. De vele andere kijkfragmenten op een dag rekenen we niet mee: een stukje journaal op de website van de VRT, een dvd van een televisieserie, een radio-uitzending met live-beelden vanuit de studio, enzovoort. In werkelijkheid kijken we veel meer dan we zelf beseffen. Een ander heel opvallend resultaat is dat liefst twee derde van de ondervraagden zegt dat ze televisiekijken combineren met een andere activiteit. Televisie is de laatste tijd gewoon behangpapier geworden. We kijken met een half oog tv en tegelijk zijn we bezig met lezen, bellen, sms'en of computeren op de laptop of tablet. Ook in tv-kijken zijn we blijkbaar *multitaskers* geworden. Koken of strijken met de televisie op de achtergrond doen we al lang, maar nieuw is dat we tv-kijken combineren met andere media.

De grootste verandering lijkt veroorzaakt te zijn door de doorbraak van de digitale televisie. Volgens een schatting keek eind 2013 bijna drie kwart van de gezinnen in Vlaanderen digitaal. Nauwelijks vijf jaar geleden stonden we nog zeer wantrouwig tegenover die nieuwigheid, maar vandaag hebben we massaal geïnvesteerd in een grote flatscreen en een digitaal abonnement. De relatief voordelige pakketten (digitale tv + internet + telefoon) hebben dat ongetwijfeld gestimuleerd. Te oordelen naar de vele reacties op de enquête is de digibox een zegen. In de eerste plaats omdat we nu simpelweg programma's kunnen opnemen en omdat we dan, bij het uitgesteld kijken, met het allergrootste plezier de reclameblokken doorspoelen. In de peiling doet meer dan 90% van de ondervraagden dat altijd of meestal. Voor commerciële zenders is dat uiteraard een ramp, en daarom wordt momenteel naar oplossingen gezocht. Zo zou een zender het doorspoelen van reclameblokken technisch onmogelijk kunnen maken, behalve voor abonnees die daar extra voor willen betalen. Maar dat is volgens kenners een achterhoedegevecht, want in de realiteit zijn adverteerders al volop bezig andere kanalen aan te boren. Tussen de reclamefilmpjes door zijn er nu al prijsvragen, en de kijkers kunnen interactief meespelen en mooie prijzen winnen.

Gemiddeld heeft elk Belgisch gezin vandaag 2,5 televisietoestellen in huis. Het tweede toestel staat vooral in de keuken, en dat blijkt handig voor het journaal. De files zorgen ervoor dat we later thuishouden. En vaak zijn we nog net aan het koken of aan het eten wanneer de nieuwslezer aan de gebeurtenissen van de dag begint. Volgens de peiling kijken mensen heel weinig tv in de slaapkamer. Slaapdeskundigen en neurologen zullen dat graag horen: zij beweren al jaren dat we beter nooit tv-kijken in bed. Kijken in de slaapkamer gebeurt vooral door jongeren. Sinds de jaren '90 is hun slaapkamer uitgegroeid tot een communicatieruimte met de wereld, via een eigen pc, laptop, tablet, smartphone, spelconsole én televisie. Maar ook bij 50-plussers zijn de computer en het internet grote concurrenten van de alleenheerschappij van de televisie. In de peiling zegt een derde van de ondervraagden dat ze vaak een avondje voor het tv-toestel vervangen door een paar uur voor het computerscherm: informatie zoeken, chatten, filmpjes bekijken, facebooken, twitteren, ...

En hoe ziet de toekomst van het tv-kijken eruit? Volgens sommigen zal het klassieke televisietoestel stilaan uit de huiskamer verdwijnen, en zullen we steeds meer mobiel kijken. Vandaag kunnen we ook al tv-kijken via de computer of de smartphone, maar dat doen we nog niet vaak. Begrijpelijk, want de beeldkwaliteit van een smartphone, pc of laptop kan niet vergeleken worden met een HD-programma op een flatscreen. Dat zal de komende jaren snel veranderen, wanneer tabletcomputers voordeliger worden en het gemakkelijker wordt om HD-televisieprogramma's te bekijken op een tablet. Met grote zekerheid kunnen we voorspellen dat heel wat Belgen over vijf jaar mobiel televisie zullen kijken. Dat wordt de grootste verandering in ons kijkgedrag. Maar volgens anderen evolueren we duidelijk naar een situatie waar mensen nu en dan een televisielos avondje verkiezen, en evolueren we tevens naar meer sociaal kijken. Veel gezinnen hebben in de jaren '90 voor hun kinderen een televisie gekocht voor de slaapkamer of de hobbykamer. Iedereen zat apart voor zijn toestel. Vandaag merken we het begin van een trend in tegenovergestelde zin: gezinnen die opnieuw kiezen voor minstens één gezamenlijke televisieavond, meestal op zondagavond. Gezellig met een drankje en een hapje erbij, met het hele gezin genieten van een goed programma.

Hoog tijd voor het “goede leven”

Onlangs maande de Duitse bondskanselier haar landgenoten in een toespraak aan om nóg harder te werken. Haar oproep kon meteen op bijval rekenen van andere Europese politieke leiders en van toplui van het Internationaal Monetair Fonds. Ook bij ons laten politici, economen en bedrijfsleiders geen kans onbenut om ons in te pepere dat we voortaan meer en langer zullen moeten werken, dat we meer zullen moeten doen met minder middelen en dat we een stukje van ons loon en onze welvaart zullen moeten inleveren. Alleen op die manier kunnen we uit de economische crisis raken, onze concurrentiepositie behouden en onze toekomst veiligstellen, zo luidt het.

In schrill contrast met die klassieke analyse van de crisis staat de visie van de Britse economische filosoof Edward Skidelsky. Met zijn pleidooi om de crisis aan te pakken door minder te werken, minder te consumeren en iedereen een basisinkomen te geven, lijkt hij wel uit een andere tijd te komen of op een andere planeet te leven. Voor Skidelsky komt het er echter op aan een langetermijnperspectief te schetsen. Volgens hem illustreert de financiële crisis die in 2008 uitbrak en waarvan het einde nog niet in zicht is, een institutioneel, moreel en intellectueel falen. Banken waren casino's en het beleid van de overheid was alleen gericht op de heilige drie-eenheid: groei, groei en groei. Daardoor werden de rijken alsmar rijker en de armen alsmar armer. Omdat hij vindt dat je uit elke crisis iets kunt leren, publiceerde Skidelsky het ophefmakende boek *Hoeveel is genoeg?* Volgens hem moeten politici het “goede leven” als uitgangspunt nemen voor hun beleid in plaats van economische groei.

Het boek lokte wereldwijd heftige reacties uit. Rechtse opiniemakers vonden de ideeën van Skidelsky wereldvreemd en utopisch gezwam, terwijl hun linkse opponenten het hadden over een origineel en beloftevol perspectief. Volgens Skidelsky is economie een technische wetenschap geworden, terwijl het een morele wetenschap moet zijn die ethische doelen nastreeft. Skidelsky haalde zijn inspiratie bij een van de grootste economische denkers aller tijden, de Brit John Maynard Keynes. Die voorspelde dat in 2030 niemand meer dan drie uur per dag zou hoeven te werken om in zijn levensbehoeften te voorzien. Machines zouden het werk van de mens overgenomen hebben. Op die manier zou het economische probleem opgelost zijn en zou de mens zich volop kunnen overgeven aan het “goede leven”, dat niet verward mag worden met niets doen. Integendeel, het gaat om zelfontplooiing, zorg voor medemensen en andere activiteiten die de kwaliteit van het leven kunnen bevorderen. De voorspellingen van Keynes kwamen echter niet helemaal uit. Wat de evolutie van de inkomensgroei betreft, was hij redelijk adequaat, maar inzake werkuren sloeg hij de bal mis. Keynes ging uit van een werkweek van 20 uur in 2010, terwijl die in de westerse wereld gemiddeld rond de 40 uur ligt. Een andere cruciale fout die Keynes maakte, was dat hij te weinig rekening hield met de menselijke aard en gevoelens. Hij ging ervan uit dat een mens maar een beperkte hoeveelheid voedsel kan eten, maar één paar schoenen kan dragen en maar in één huis kan wonen. Daarbij verloor hij uit het oog dat producten voortdurend verbeteren, wat consumenten ertoe aanzet steeds meer te gaan consumeren. Doordat bijvoorbeeld een product als de iPad steeds meer mogelijkheden krijgt, wordt er met elke nieuwe versie een nieuwe vraag gecreëerd. Keynes onderschatte ook de *rat race*, de niet te stillen honger van de mens naar steeds meer en verwaarloosde het effect van reclame. Door reclame werd het “goede leven” synoniem van consumeren en om te consumeren moet je hard werken. Tegenwoordig is hard werken stoer. Zo heeft de mens de kunst verleerd om zich in zijn vrije tijd eens goed te amuseren.

Skidelsky erkent dat we op korte termijn uit de economische crisis moeten groeien, maar tegelijkertijd hamert hij erop dat groei slechts een medicijn is om de patiënt weer even op de been te helpen. Als we alleen inzetten op groei, betalen we over enkele jaren weer het gelag. De crisis illustreert volgens hem namelijk het failliet van het economische groeimodel. Hij wijst erop dat de inkomensongelijkheid in de westerse wereld de afgelopen twintig jaar sterk toegenomen is en dat we onze natuurlijke hulpbronnen aan het uitputten zijn. Daarom moeten we op langere termijn onze levensstijl veranderen en de wereld van het geld aanpassen aan de reële wereld. Winst moet een middel zijn en geen doel. Daarbij is er een bijzondere rol weggelegd voor de staat. De overheid moet een corrigerende rol spelen en de voorwaarden creëren waarin een “goed leven” mogelijk is. Als individuen bij het najagen van hun eigenbelang tegelijkertijd het algemeen belang zouden dienen, kunnen de politici naar huis, maar dat zal altijd wel een utopie blijven. Concreet zou de staat een prioriteit moeten maken van volledige werkgelegenheid door het aantal werkuren per week geleidelijk te reduceren en iedereen een basisinkomen te garanderen. Zo wordt de keuze tussen werken en niet werken gemakkelijker. Om in Groot-Brittannië iedereen een basisinkomen van 5000 pond (ongeveer 6200 euro) te kunnen uitbetalen, zou het volstaan de zogenaamde Tobintaks in te voeren, een belasting op financiële transacties. Uiteindelijk gaat het om keuzes die een land maakt.

De individuele burgers hebben die keuze intussen al gemaakt. Vraag aan mensen in wat voor samenleving ze zouden willen leven en de meesten zullen kiezen voor een meer egalitaire maatschappij waarin ze minder werken en harmonieus met elkaar omgaan, kortom, een maatschappij waarin ze goed kunnen leven. Zo een samenlevingsmodel bouw je echter niet van de ene dag op de andere uit. Er zijn politieke besluiten voor nodig en die zullen wellicht pas door de komende generaties genomen worden. Onderwijs zal daarbij een centrale rol spelen. Nu is onderwijs nog te veel gericht op geld verdienen en carrière maken, maar er is meer in het leven. Hoe ga je om met vrije tijd? Wat kun je betekenen voor de samenleving? Door jongeren bij die vragen te laten stilstaan kunnen we de tredmolen van de ongeremde consumptiedrift stoppen.

Biobrandstof: een zegen of een vloek?

Sinds de aardolieprijzen de pan uitrijzen, staat biobrandstof weer in het middelpunt van de internationale belangstelling. Biobrandstof is een verzamelnaam voor verschillende soorten brandstoffen in vaste, vloeibare of gasvormige toestand die gemaakt worden uit biomassa. Op het eerste gezicht lijken er alleen maar voordelen verbonden te zijn aan biobrandstoffen. Zo vormen ze als hernieuwbare grondstoffen een aantrekkelijk alternatief voor fossiele brandstoffen, waarvan iedereen nu wel beseft dat de voorraden niet oneindig zijn. Bovendien zijn biobrandstoffen goed voor het milieu, omdat ze tot drie kwart minder schadelijke broeikasgassen en fijn stof uitstoten. Grotere teeltdiversificatie is goed voor de bodem en biedt boeren nieuwe kansen, omdat ze hun afzetmarkt kunnen vergroten, wat zeker in ontwikkelingslanden perspectieven biedt. Ten slotte zorgt een innoverende en expansieve sector als die van de biobrandstoffen voor werkgelegenheid en economische groei. Biobrandstoffen zijn echter niet nieuw. Hout, houtskool, gedroogde mest en plantaardige oliën worden al veel langer gebruikt als energiedragers. De eerste auto's die Henry Ford op de markt bracht, waren gemaakt om op biobrandstof te rijden, terwijl de eerste dieselmotor op pindaolie draaide.

De meeste biobrandstoffen die vandaag gebruikt worden, zijn brandstoffen van de eerste generatie. Ze worden gemaakt op basis van plantaardig materiaal dat met conventionele chemische processen omgezet wordt in brandstof. Biodiesel bijvoorbeeld wordt onder andere verkregen uit maïs, koolzaad en soja, terwijl er voor bio-ethanol graan, suikerbiet en suikerriet nodig zijn. Voedingsgewassen dus en precies daar knelt het schoentje. Hoe meer boeren overschakelen op lucratieve brandstofteelten, hoe minder gronden er beschikbaar blijven voor voedingsgewassen. Volgens de Wereldvoedselorganisatie van de Verenigde Naties (FAO) zou er vorig jaar vijf procent minder graan geproduceerd zijn dan twee jaar geleden. Geen wonder dus dat door de wet van vraag en aanbod de voedselprijzen de hoogte in schieten. Europese koolzaadolie bijvoorbeeld is de laatste vijf jaar de helft duurder geworden: Vorig jaar is er in totaal 7,5 miljard dollar meer uitgegeven aan geïmporteerd voedsel dan tien jaar geleden. Natuurlijk zou het niet eerlijk zijn om alle schuld voor de exploderende voedselprijzen in de schoenen van biobrandstof te schuiven. Ook andere factoren, zoals de gevolgen van de klimaatverandering, mislukte oogsten, verkeerde beleidskeuzes en een toenemende vraag spelen een rol. Toch laat de FAO er geen twijfel over bestaan: als het industriële gebruik van landbouwgewassen voor biobrandstof tegen het huidige tempo blijft toenemen, zal er meer dan één goede oogst nodig zijn om de prijzen weer op een aanvaardbaar niveau te brengen.

De FAO is niet de enige die de aandacht vestigt op de negatieve gevolgen van biobrandstofteelt. Ook de voedingsindustrie mengt zich in het debat en vraagt dat de Europese Unie rekening houdt met de impact van het Europese biobrandstofbeleid op de voedingssector. De margarine-industrie, de sector die het meest te maken heeft met het probleem, luidt zelfs de alarmbel. Twintig tot tachtig procent van margarine bestaat namelijk uit plantaardige oliën en vetten, en die zijn de laatste jaren fors duurder geworden. Die tendens dreigt zich verder door te zetten, omdat de EU-landen duidelijk de kaart van alternatieve energie trekken en tegen 2020 het aandeel van biobrandstof in het vervoer tot tien procent willen optrekken. De Europese margarine-industrie is erg afhankelijk van Europese raapzaadolie, omdat de consumenten niet willen weten van margarine op basis van genetisch gemanipuleerde soja. Wegens de sterke positie van de supermarktketens kunnen de margarineproducenten de hogere grondstofprijzen niet doorrekenen aan de consument en zien ze hun winst slinken. Voedingsmiddelengigant *Unilever*, producent van *Becel* en *Planta*, waarschuwt dan weer voor mogelijke effecten op de volksgezondheid. Als de prijs van plantaardige oliën bijvoorbeeld blijft stijgen, zal dat leiden tot een toenemende consumptie van ongezondere dierlijke vetten. Verder wijst *Unilever* op het gevaar van massale ontbossing om nieuwe landbouwgronden te creëren.

De Europese Unie probeert de gemoederen te bedaren. In deze moeilijke economische tijden is niemand gebaat bij opschudding of paniek op de voedselmarkten. Volgens de EU is er helemaal geen reden tot paniek en kan de impact van biobrandstofteelt op de voedselproductie beperkt blijven, omdat er in Europa nog veel ruimte voor extra productie is. In EU-lidstaten als Polen, Hongarije, Bulgarije en de Baltische staten ligt het rendement per hectare de helft lager dan in West-Europa. Dus daar is nog een niet te verwaarlozen groeipotentieel. Bovendien ligt er in de hele EU nog zo een zeven miljoen hectare landbouwgrond braak, en dat zelfs op vraag van de Europese Commissie zelf. Op die manier wil ze voorkomen dat er voedseloverschotten ontstaan door overproductie van bepaalde gewassen, omdat boeren enkel het opstrijken van rijkelijke landbouwsubsidies voor ogen hebben. Die zeven miljoen hectare vormt ongeveer tien procent van de totale Europese landbouwoppervlakte en kan dus perfect gebruikt worden voor de teelt van niet-voedingsgewassen. De OESO (de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) berekende echter dat de EU maar liefst 53 miljoen hectare of drie kwart van haar totale landbouwoppervlakte nodig heeft, als ze zou bepalen dat tien procent van de totale brandstofproductie biobrandstof moet zijn. Drie kwart van de Europese landbouwgrond voor tien procent brandstof!

Het is natuurlijk duidelijk dat Europa onmogelijk drie kwart van zijn landbouwgrond kan opofferen aan brandstofteelten, maar zover hoeft het ook niet te komen. De landbouwwetenschap staat niet stil en heel veel geld en energie worden in onderzoek en ontwikkeling gestoken. Er wordt namelijk bijzonder veel verwacht van de brandstofteelten van de tweede en derde generatie. Bij biobrandstof van de tweede generatie wordt niet alleen het zaad of de korrel verwerkt, maar de complete plant, dus ook plantenresten die niet geschikt zijn voor menselijke consumptie. Daardoor stijgt het rendement zonder dat er extra landbouwgrond nodig is en kunnen snelgroeiende grassen worden ingezet. Verder kan er ook biobrandstof gemaakt worden uit afval dat geen giftige stoffen bevat, zoals afval uit de vleesverwerkende industrie, of afgedankt frituurvet. Ten slotte wordt er intensief geëxperimenteerd met biobrandstof van de derde generatie, waarmee meestal brandstof uit speciaal gekweekte algen bedoeld wordt. Voordeel is dat het gebruik van algen niet concurreert met voedsel of andere planten, maar voorlopig is die techniek het stadium van het laboratorium nog niet ontgroeid, en is ze nog veel te duur om op grotere schaal te worden toegepast.

Oorlog met afstandsbediening

De laatste decennia zijn oorlogen duidelijk van karakter aan het veranderen. Een modern conflict wordt niet langer uitgevochten tussen landen en tussen geregelde troepen, en gaat ook niet langer om grenzen of om gebiedsuitbreiding. In recente conflictzones waarin een geallieerde westerse troepenmacht tussenbeide komt, zoals in Afghanistan, Pakistan en Irak, is de tegenstander geen duidelijk zichtbare, geüniformeerde krijgsmacht, maar vrijwel altijd een groep opstandelingen, verzetsstrijders of terroristen. Hun tactiek en strategie zijn ook anders dan die van een groot leger. Omdat ze niet over de geavanceerde technologie van een westers leger beschikken, hanteren die opstandelingen vaak guerrillatechnieken en opereren ze op een ongestructureerde manier, wat hen totaal onvoorspelbaar maakt. Ze verschuilen zich in burgerwoningen, scholen, ziekenhuizen, en bij gevaar of dreiging trekken ze zich terug in onherbergzame bergketens of zelfs in grottencomplexen, waardoor ze heel moeilijk te verslaan zijn. In zo een type van conflict is gebleken dat de klassieke middelen en strategieën van westerse legers niet meer aangepast zijn. Om opstandelingen op te sporen en uit te schakelen, worden daarom steeds vaker onbemande tuigen ingezet. De bekendste zijn *drones*, onbemande vliegende tuigen die niet alleen verkenningen uitvoeren, maar tegenwoordig steeds vaker worden uitgerust met bommen en raketten.

Een drone heeft inderdaad niets als voordelen. Alle taken die vroeger door een piloot werden uitgevoerd, zoals besturen, rondkijken en schieten, worden in een drone overgenomen door technologie. In feite zijn drones vliegende robots. Het zijn wel nog steeds vliegtuigen, met propellers, staart, vleugels, landingsgestel en brandstoftanks, maar omdat er geen bemanning meer is, kunnen de ontwerpers ze veel functioneler maken. En ook omdat er geen piloot meer is, kan men ze een stuk kleiner maken dan een echt vliegtuig, waardoor ze veel moeilijker te traceren zijn door een vijandelijke radar. Onbemande tuigen hebben in theorie ook een onbeperkte wendbaarheid en snelheid. Piloten van straaljagers zijn bij abrupte wendingen of extreme acceleraties onderhevig aan heftige G-krachten, en kunnen daarbij zelfs het bewustzijn verliezen. Daar heeft zo een vliegende robot natuurlijk geen last van. Een ander, niet te versmaden voordeel van drones: ze worden niet moe. Een drone kan gemiddeld tussen 24 en 48 uur in de lucht blijven, met dezelfde doeltreffendheid, en daar kan geen enkele jachtpiloot tegen op. En knallen de rebellen er eentje af, dan stuurt men gewoon een nieuwe de lucht in. Die dingen kosten amper een paar tienduizenden euro's, een peulschil in vergelijking met de prijs van een F-16.

Ingenieurs hebben er de laatste jaren naar gestreefd die drones steeds kleiner te maken, om ze zo onopvallend mogelijk voor een opdracht te kunnen inzetten. Zo bestaan er toestellen die in gebouwen of in grotten kunnen vliegen, zonder daarbij muren of rotswanden te raken, en tegelijk kunnen ze beelden maken en zelfs geuren traceren. Een tiental jaren geleden is men begonnen drones te ontwerpen die zo klein waren als insecten. Ze waren maar een paar centimeter groot en wogen amper enkele grammen, maar het fladderen maakte te veel lawaai. En dat is het grote probleem: hoe maak je die toestelletjes zo klein en zo geruisloos dat ze niet opvallen, en hoe geef je ze tegelijk nog een cameraatje en andere sensoren mee? Tot voor enkele jaren leek dat een onmogelijke opgave te zijn, en waren de ingenieurs van mening dat de grenzen van de miniaturisering bereikt waren. Tot iemand op het geniale idee kwam van *insect cyborgs*. Dat zijn echte insecten, zoals libellen, kevers en bijen, die worden gekweekt in laboratoria. In het lijfje van het insect is minuscule apparatuur ingeplant om rond te kijken of af te luisteren. Via een chip kunnen die diertjes dan op afstand worden bestuurd. Heel nuttig voor observatieopdrachten in slecht toegankelijk of gevaarlijk terrein. Dat kan een oorlogszone zijn, maar net zo goed een plek die radioactief of chemisch besmet is.

Het inzetten van drones en robots, die van op kilometers afstand worden bediend door operatoren, wordt wel eens vergeleken met een game op PlayStation of Xbox. En inderdaad, drones worden bestuurd vanuit een controlekamer, waar de operatoren achter hun computerschermen zitten, controller in de hand, net als gamers. De eerste operatoren waren militairen, meestal gewezen piloten, maar tegenwoordig verloopt de rekrutering van deze operatoren via groots opgezette videogamewedstrijden. De beste kandidaten worden eruit gepikt: vaak jongens van 17 of 18 jaar, die dan een opleiding van zes à acht weken krijgen. Daaronder bevinden zich de beste gamers van de wereld. Alleen, het besturen van deze geleide tuigen is toch iets totaal anders dan wat een piloot, of een tankchauffeur of een infanterist ervaart in het heetst van de strijd. Omdat de meeste operatoren van drones jonge kerels zijn die nog geen gezin hebben, bestaat het gevaar dat ze dat werk vooral als een game zien en dat ze zich op sleeptouw laten nemen door de technologie. Op die manier krijgt men een ontmenselijking van de oorlog.

Om te vermijden dat het inzetten van geleide tuigen uit de hand zou lopen, werd onlangs een internationale conferentie belegd, waar de morele aspecten van deze nieuwe manier van oorlog voeren centraal stonden. Er werd een manifest ondertekend, waarin de deelnemende landen erkennen dat de ontwikkeling van gewapende robots grote gevaren meebrengt. Gevreesd wordt dat de mens de zwakste schakel wordt in deze hoogtechnologische oorlogvoering. Vaak heeft een operator maar twee of drie seconden de tijd om een massa aan informatie te interpreteren en te beslissen: schiet ik of schiet ik niet? Is dat mannetje op mijn scherm een burger of een terrorist? Welke mens is zo snel van begrip dat hij al die informatie kan afwegen in die paar seconden? En wie zal dan nee zeggen als de computer hem meldt: afstand is goed, munitie is goed, schieten maar! De druk van de technologie is op dat moment wel heel hoog. En waar bedenktijd ontbreekt, haalt de techniek de bovenhand op de mens. Veel mensen beweren dat techniek neutraal is, maar bij die operatoren zie je hoe technologie het menselijke gedrag kan sturen, en dat is toch wel een zorgwekkende evolutie.

Facebook

In 2004 zag de 19-jarige Harvardstudent Mark Zuckerberg zijn droom werkelijkheid worden. Hij slaagde erin een netwerk op te richten dat alle studenten met elkaar verbindt, om alle nieuwtjes sneller en op elk moment bij elkaar te brengen. Het werkte, het kende succes. Sterker nog: via andere universiteiten werd de Facebookpoort twee jaar later voor de hele wereld opengesteld. Wereldwijd maakten al gauw miljoenen mensen gebruik van het netwerk, waarvan er in 2008 ook een apart portaal voor Nederlandstaligen kwam. Als Facebook een land was, zou het wat aantal inwoners betreft op de achtste plaats staan. Een gemiddelde gebruiker heeft een honderdtal vrienden, is dertiger en draagt zijn steentje bij aan de maandelijks bijna een miljard geüploade foto's van lang vervlogen scoutskampen of net afgelopen skivakanties. De grote troef van Facebook is de gebruiksvriendelijkheid, die ervoor zorgt dat mensen blijven terugkomen. Toch ligt de sociale netwerksite acht jaar na de oprichting ervan onder vuur van critici. De hele discussie draait telkens weer om privacy en de laatste tijd vooral om geld.

Facebook is voortdurend op zoek naar een manier om inkomsten binnen te halen, maar dat lijkt moeilijker dan gedacht. Volgens de Britse krant *The Telegraph* zou Facebook van plan zijn om persoonlijke gegevens van gebruikers te verkopen. Het systeem werd voor het eerst gedemonstreerd tijdens het World Economic Forum in Davos. Tijdens verscheidene conferenties werden stellingen gelanceerd (genre "Heeft het relanceplan van Obama iets opgeleverd?") waarop Facebookgebruikers meteen konden stemmen. De resultaten konden door het publiek en de sprekers in real time bekeken worden en gaven meteen aan hoe de Facebookgemeenschap over een bepaalde stelling denkt. Zuckerberg ziet in het systeem een schitterend instrument voor bedrijven om tegen betaling consumenten te polsen naar reacties op nieuwe producten. Bovendien kunnen die consumenten perfect op hun demografische gegevens geselecteerd worden, omdat die informatie door de meeste Facebookgebruikers aan het systeem toevertrouwd wordt. Een deodorantfabrikant bijvoorbeeld zou op die manier mannelijke Facebookers tussen de 16 en 20 jaar oud, die in een stad met minstens één miljoen inwoners wonen en heteroseksueel zijn, kunnen vragen wat ze over een nieuw geurtje denken. Met tientallen miljoenen gebruikers zou hun mening bovendien statistisch behoorlijk relevant kunnen zijn en zou Facebook een serieus graantje kunnen meepikken op de miljardenmarkt van het marktonderzoek. Volgens *The Telegraph* is het nieuwe systeem een voorbeeld van zogenaamde *engagement ads*. Daarmee wordt een vorm van adverteren bedoeld waarmee Facebook al een tijdje experimenteert. Eén specifieke Facebooker of een kleine groep gebruikers krijgt een bepaalde advertentie voorgeschoteld. De bedoeling is dat er interactie ontstaat. Door op de advertentie te klikken en bijvoorbeeld feedback te geven of een kortingsbon aan te vragen wordt het profiel van die gebruiker geüpdatet, waardoor al zijn vrienden kunnen zien dat hij op de advertentie geklikt heeft. Facebook hoopt dat die vrienden op hun beurt de advertentie aanklikken, waardoor dan weer de vrienden van de vrienden warm gemaakt worden, enzovoort.

Meteen na de publicatie van het artikel in *The Telegraph* stond de *blogosfeer* in rep en roer. Heel wat Facebookgebruikers pikten het niet dat hun persoonlijke gegevens verkocht zouden worden aan bedrijven zonder dat ze daarvoor uitdrukkelijk de toestemming hadden gegeven. Ze eisen terecht dat websitegebruikers op het net dezelfde controle hebben over hun identiteit als in de echte wereld. Iedere gebruiker moet zelf kunnen beslissen wie toegang krijgt tot zijn persoonlijke gegevens, moet zich gemakkelijk van een website kunnen laten schrappen en moet bepaalde informatie over zichzelf kunnen verwijderen. Internet-entrepreneurs erkennen

enerzijds de tendens om steeds meer informatie te verspreiden zonder dat de gebruiker daarvoor kiest, maar relativeren anderzijds het risico van schending van de privacy. Facebook heeft namelijk lessen getrokken uit vroegere pogingen om onzorgvuldig om te springen met gebruikersgegevens en beseft dat een netwerksite staat of valt met het betrouwbare imago ervan. Zo kwam er zoveel protest tegen de zogenaamde *beacon service*, waarmee gebruikers konden traceren wat hun vrienden bij sites als Amazon gekocht hadden, dat het idee uiteindelijk geschrapt werd.

Aangezien vooral Europeanen veel belang hechten aan privacy, willen netwerksites in hun nieuwsbrieven en FAQ's gebruikers erop wijzen dat ze twee keer moeten nadenken voor ze iets in hun profiel plaatsen. Er zijn zelfs plannen om het systeem restrictiever te maken, door een standaardoptie in te voeren die alleen erkende vrienden toegang verleent tot een profiel. Op die manier willen ze vooral jonge gebruikers beschermen, die niet altijd even alert zijn als het om privacy gaat en zich blootstellen aan allerlei webgevaren. Ondanks wijdverspreide verhalen over allerlei misbruiken accepteert twee derde probleemloos onbekenden als vrienden in hun account en laat meer dan de helft zijn profiel bewust open en bloot om nieuwe kennissen aan te trekken. Op die manier brengen ze malafide geesten natuurlijk op ideeën.

Blijft uiteraard het feit dat Facebook en andere netwerksites ooit geld zullen moeten opbrengen voor hun investeerders, die winst willen opstrijken. Zelfs de met veel poeha aangekondigde beursgang van Facebook, begin dit jaar, heeft niet het gewenste resultaat opgeleverd. Integendeel, de laatste weken lijkt het aandeel zelfs in vrije val te verkeren. Zuckerbergs vermogen zou daardoor met 6 miljard dollar gedaald zijn, maar desondanks blijft hij tot de rijkste mensen ter wereld behoren. Met voldoende kapitaal op de bank om het nog een tijdje uit te houden, kan Facebook een afwachtende houding aannemen, wat niet het geval is van heel wat andere, kleinere sociale netwerken. Ook op internet staan de reclame-inkomsten zwaar onder druk. Heel wat *wannabe's* en *me too's* zouden het de komende tijd wel eens heel moeilijk kunnen krijgen. Marktonderzoeksbureaus stellen hun verwachtingen voor reclame op sociale netwerken dit jaar bij. Facebook zou een klap van 20 procent krijgen en nog slechts voor 150 miljoen euro aan advertenties verkopen. Hoewel Zuckerberg heeft beweerd zich niets aan te trekken van geldzaken, kondigde Facebook toch al aan dat de komende jaren bijzonder intens en moeilijk zullen zijn.

Red de planeet, eet minder vlees

Het eten van vlees is eeuwenlang het voorrecht van de rijkere geweest. Enkel op de tafels van koningen en edelen werden regelmatig vleesgerechten opgediend, niet zelden de buit van de jachtpartij die aan het feestmaal voorafging. De armere klasse moest zich echter tevredenstellen met wat brood, aardappelen en groenten. Hooguit hielden de boeren een paar kippen, of een schaap, maar die werden vooral gekweekt om op de lokale markt te verkopen, en niet zozeer voor eigen consumptie. Enkel bij speciale gelegenheden, zoals kermissen en huwelijken, aten onze voorouders vlees. Pas in de twintigste eeuw kwam daar verandering in. Men begon voedsel bovendien steeds meer als een product te zien dat massaal kon aangemaakt en verkocht worden. Sinds de Tweede Wereldoorlog wordt voedsel gepromoot en verkocht op dezelfde manier als waspoeder of auto's, vanuit het idee om zoveel mogelijk marktaandeel te veroveren en maximale winsten te maken. Vooral het op grote schaal produceren en verhandelen van vlees leek commercieel gezien een voltreffer. Tegenwoordig is de vleesindustrie *big business* geworden. Jaarlijks worden vandaag de dag in de wereld zestig miljard dieren gedood om op te eten, en volgens sommigen is dat veel te veel. We eten immers veel meer vlees dan nodig.

We eten te veel vlees, en dat wordt steeds problematischer. Het eerste, en tevens het oudste argument tegen de massale vleesproductie en -consumptie is het dierenwelzijn. Dieren die bestemd zijn voor de vleesindustrie worden vaak in kleine hokken gehouden, en dat vinden sommigen wreed. De protesten tegen de hallucinante toestanden in legbatterijen, tegen onverantwoorde dierentransporten of tegen dierenmishandeling door veehandelaars hebben de laatste decennia ertoe geleid dat er toch enige verbetering merkbaar is, maar dat is slechts het werk van een handvol dierenactivisten. Een westerling eet gemiddeld tachtig kilogram vlees per jaar. Als we de dieren zelf zouden kweken, zouden we er nooit zoveel slachten. Maar omdat de vleesproductie uit het zicht gebeurt, lijkt heel dit proces ons onschadelijk. Zoiets vervreemdt de mensen van de bron van hun voeding, en daarom moeten ze weer bewust gemaakt worden van de gevolgen van hun voedingspatroon. Een belangrijker argument om minder vlees te eten is dat de massaproductie van dieren ooit wel eens zou kunnen leiden tot een erge ziekte-uitbraak, zoals we het zelf al meegemaakt hebben met de vogel- en varkenspest, en met de gekkekoelziekte. Volgens experts is dat slechts een kwestie van tijd. Dan zal de wereld inzien dat massale vleesproductie een foute boel is.

Maar het zwaarste argument tegen de huidige vleesconsumptie komt de laatste jaren uit de ecologische hoek. De impact van de wereldwijde vleesproductie op het milieu vormt een probleem waar men tot nu toe overheen had gekeken. Industriële vleesproductie en -verwerking vergen land en water, veroorzaken luchtvervuiling en dragen bij tot de klimaatverandering. Vlees produceren vergt tien keer meer energie dan planten telen. Zeventig procent van het wereldwijd beschikbare landbouwgebied wordt gebruikt voor vleesproductie. Door de bevolkingsaan groei hebben we tegen 2050, met hetzelfde consumptieniveau, 120 miljard dieren - het dubbele van nu - nodig, of 140 procent van het beschikbare landbouwland op aarde. En dat hebben we gewoonweg niet, zelfs niet als we het hele regenwoud zouden kappen om er landbouwgebied van te maken. Het is dus onmogelijk om zoveel vlees te blijven eten. En dus zullen we moeten leren vlees weer als iets bijzonders te gaan beschouwen, en

leren, net zoals onze grootouders, maar één vleesmaaltijd per week te bereiden. Pas dan zullen we de dieren niet alleen in betere omstandigheden kunnen houden, maar zal er landbouwgrond overblijven voor de teelt van graan, groenten en fruit.

Allemaal goed en wel, maar kan men de mensen uiteindelijk aanzetten tot het minderen van hun vleesconsumptie met argumenten als het dierenwelzijn of de ecologische impact? Het is gebleken dat schokkende beelden van kalveren die in veel te kleine stallen worden gehouden, van lammeren die veel te vroeg bij hun moeder worden weggehaald om geslacht te worden, of van kippen die dag en nacht, met tienduizenden tegelijk, in slecht verluchte hangars samenhouwen, slechts een tijdelijk effect hebben op het consumptiepatroon van de mensen. Ook de argumenten van de ecologische impact van industriële vleesproductie laten de man in de straat eerder koud. Enkel jongeren zijn gevoelig voor dergelijke argumenten: het aantal vegetariërs in deze leeftijdscategorie is de laatste decennia dan ook spectaculair gestegen. Maar om volwassenen en ouderen ervan te overtuigen minder vlees te gaan consumeren, is een meer persoonlijke aanpak nodig. Voor die groepen roept men graag gezondheidsredenen in, zoals een te hoog cholesterolgehalte of een verhoogde suikerspiegel, om hen te overtuigen minder vlees te gaan eten. Het verband tussen hart- en vaatziekten, tussen diabetes of suikerziekte, en de consumptie van vlees en industrieel bereid voedsel is ondertussen wel bewezen, en sensibilisatiecampagnes, onder andere door de huisartsen, werpen de laatste jaren steeds meer hun vruchten af.

Als we met zijn allen minder vlees gaan consumeren, wat is dan het alternatief? In de eerste plaats denken we aan namaakvlees en vleesvervangers, die vegetariërs vaak gebruiken. De productie van dat soort voedsel, dat meestal gemaakt is van soja, vraagt echter ook veel energie, zodat ook dat slecht is voor het milieu. Bovendien gaan in dat productieproces veel gezonde bestanddelen verloren en moet men ook chemicaliën en kleur- en smaakstoffen toevoegen. Het is ook voedsel dat je thuis niet zelf kan maken, maar moet kopen in winkels of supermarkten. In de tweede plaats kan gedacht worden aan vis. Maar vis is zo mogelijk een nog veel ingewikkelder verhaal dan vlees. Het probleem met sommige vissoorten, zoals kabeljauw, is dat ze de laatste tijd op de lijst van bedreigde diersoorten zijn beland. Zo wordt bijna 95% van de noordzeekabeljauw gevangen voor hij de kans heeft gehad zich voort te planten, en de overblijvende 5% kan de populatie niet in stand houden. Bovendien kampt de productie van gekweekte vis met dezelfde problemen als de vleesindustrie: de dieren zitten dicht op elkaar, ze krijgen onnatuurlijke voeding en de kweek veroorzaakt in veel gevallen vervuiling. In de derde plaats zou men kunnen overwegen dat insecten en larven op termijn vlees en vis vervangen. In de derde wereld zijn die een niet te onderschatten bron van proteïnen en andere voedzame bestanddelen, maar in het westen doet alleen al de gedachte eraan menige consument kokhalzen.

De methode van het goede voorbeeld werkt niet meer

Op zijn tweede heeft hij een krachtig willetje ontwikkeld en knijpt hij de mond van mama dicht als ze hem voor iets bestraft. Op zijn vijfde is hij een tirannetje dat perfect weet wat hij moet doen om dat ene speeltje uit de winkel te krijgen of die groente niet te moeten eten. Luid krijsen helpt altijd. En als tiener ontdekt hij het concept van de 'mama-taxi' en de 'papa-portefeuille'. De taxi staat altijd voor hem klaar, de portefeuille is een bodemloze bron van pleziertjes. Later, wanneer hij met kop en schouders boven vader en moeder uitsteekt en gaat studeren, host hij achter hen aan op weg naar zijn kot. Mama draagt de potjes ingevroren maaltijden, papa de zware koffers. En hij? Hij sms't met vrienden, uiteraard. Wanneer papa en mama weer thuis zijn, zitten ze met een ongemakkelijk gevoel. Zou het kunnen dat ze zich niet gewaardeerd, niet gerespecteerd, tot persoonlijke slaafjes gereduceerd voelen? Ze durven het amper te denken. Maar het is wel zo. Men hoort ouders vaak verzuchten dat ze alles doen voor hun kinderen, maar dat er zelfs geen bedankje van af kan. Tegen de verwachtingen van veel ouders in slaat hun eigen onbaatzuchtigheid niet spontaan over op hun kroost, integendeel.

Kinderen beschouwen zichzelf vandaag als ondeelbaar van hun ouders. Zoals een pasgeborene de moederborst als een deel van zichzelf ziet, zo zien opgroeiende kinderen hun ouders vandaag als een bodemloze bron van comfort en hulp en beschouwen ze de portefeuille van hun vader als die van henzelf. Hoe onbaatzuchtiger de ouders, hoe egocentrischer de kinderen. Hoe meer ouders zichzelf wegcijferen voor hun kinderen, hoe zelfzuchtiger die kinderen worden. Het is verkeerd dankbaarheid van je kinderen te verwachten. Maar aan bedienende ouders met wie ze de vloer aanvegen, hebben ze niets, zeggen kinder- en jeugdpsychologen. Ouders denken altijd: 'Als ik de borden altijd in de vaatwasmachine zet, zullen mijn kinderen ook leren dat je af en toe iets tegen je zin moet doen of dat je af en toe iets voor anderen moet doen'. Maar ze hebben het mis. Kinderen vinden het normaal dat ouders alles voor hen doen. Ergens is er iets fout gelopen. De methode van het goede voorbeeld werkt niet meer. Hoe meer we als ouders doen voor onze kinderen, hoe minder we terugkrijgen. Door ze altijd en overal naartoe te brengen, op te wachten en te bedienen, zorgen we er alleen maar voor dat ze ons straks om een nog hippere en duurdere gsm zullen vragen op een toontje alsof dat de normaalste zaak van de wereld is.

De inderdaad zeer onbaatzuchtige ouders van nu zorgen ervoor dat kinderen respectloos worden en vooral dat ze niet onafhankelijk kunnen worden. Het worden verwende watjes, wat niet zo heel veraf ligt van egocentrische burgers. Allerlei maatschappelijke trends zijn de echte oorzaak. Ouders zijn nu bijna vrienden van hun kinderen geworden. Ze willen zelf in alle opzichten zo jong mogelijk blijven en dus ook zo dicht mogelijk bij hun kinderen staan. Doordat ouders niet meer streng durven te zijn, vervallen ze vaak in die typische gediensstigheid. En ze zijn niet meer zo 'voorbeeld-ig'. Vandaag de dag weten kinderen hoeveel papa verdient en wat daarvan overblijft om een nieuw computerspel te kunnen kopen. Dat er tegenwoordig veel materiële rijkdom en commerciële druk is, dat ouders minder kinderen hebben maar allebei uit werken gaan, heeft er ook mee te maken. Veel ouders hebben te veel over opvoeding gelezen, zijn onzeker en willen het zo goed mogelijk doen. Bovendien zien ze hun kinderen zo graag maar er is zo weinig tijd en hun gezichtjes lichten zo mooi op als ze er staan voor hen, dat ze op de duur alles in hun plaats doen.

Er zijn ouders die in de plaats van hun kinderen oplossingen zoeken en in de plaats van hun kinderen denken. Dan zit je inderdaad niet meer veraf van een baby die zijn ouders als verlengde van zichzelf ziet, als eeuwig hulpje. Eigenlijk is dat verwaarlozing, ook al lijkt het op overdreven verwennerij. Kinderen hebben niets aan ouders die alles voor hen doen. Op hun tweede jaar worden ze koppig en egocentrisch en dat is fantastisch en nodig om een persootje te worden. Ouders die zich daardoor onder de voeten laten lopen en uiteindelijk de slaaf worden van dat kind, komen bedrogen uit. Dat kind zal totaal afhankelijk worden van hen en hen manipuleren. Die kinderen weten dat ze maar met hun vingers moeten knippen en hun moeder maakt eten voor alle vriendjes of koopt de nieuwste game. Zo krijgen ze nooit een eigen identiteit en zelfvertrouwen, leren ze nooit zelf oplossingen te zoeken of kunnen ze niet meer verlangen naar iets wat ze niet onmiddellijk kunnen krijgen.

Hoe moet het dan wel? Dat is moeilijk, want ouders verwennen zichzelf ook vaker dan vroeger en kinderen zien dat. Maar er is niets mis mee, ze af en toe te verwennen. Als ze zich echter verwend gaan gedragen, als ze direct het huis op stelten zetten omdat ze hun zin niet krijgen, dan ben je fout bezig. Wat je het best doet, is op je intuïtie vertrouwen. Ouders weten dat je kinderen beter in de watten legt met aanmoedigingen en met interesse in hen dan door dienstbode te spelen. En als je hun echt onbaatzuchtigheid bij wil brengen zonder te preken zoals je vader deed, dan is het best om als volwassene onbaatzuchtig te zijn tegenover allerlei anderen, om mensen te helpen waar je kunt. Dát pikken kinderen op. Kinderen vragen zelf dat hun ouders opnieuw meer een rots in de branding voor hen worden in plaats van een huissloof. Kinderen willen geen slapjanussen, maar hebben net iemand nodig die hun voorbeelden geeft, vragen stelt en antwoorden biedt; waartegen ze dan kunnen ingaan. Je ziet dat zelfs in tests met peuters. Peuters met een moeder die over zich heen laat lopen, blijven die moeder echt testen en uitdagen tot ze eens doet wat dat kind eigenlijk van haar wil: een grens stellen.

Een wereld waarin alles kan

De maatschappij verandert, gewoonten evolueren. Net als de communicatiemiddelen. De economische conjunctuur en de mondialisering hebben in de loop der jaren een tendens naar introversie met zich gebracht. Is dat te wijten aan de daling van de koopkracht? Aan de economische crisis? Deels wel, want wanneer het moeilijk wordt om de eindjes aan elkaar te knopen, gaan almaar meer mensen besparen op hun uitgaven voor vrijetijdsbesteding. Een vol winkelkarretje of een avondje uit met vrienden? Een volle benzinetank of een romantisch diner op restaurant? De keuze is snel gemaakt.

Het is dus niet zo verbazingwekkend dat internet en zijn virtuele afgeleiden tegenwoordig een oplossing bieden voor de miljoenen surfers die erin wegvlugten en er zelfs een parallel leven opbouwen. Of het nu gaat om datingsites of om nieuwe virtuele gemeenschappen waarin men in contact treedt met de hele wereld, die nieuwe communicatiemodi hebben het voordeel dat men er zich kan ontspannen, nieuwe horizonten kan verkennen en in de huid kruipen van iemand anders. We mogen echter niet vergeten dat ze ook een middel zijn om de tijd te doden en om de eenzaamheid, die soms zwaar om dragen is, het hoofd te bieden.

Op het web ontstaan er steeds meer datingsites waarvan het ledenaantal blijft stijgen. Maar wat brengt vrijgezellen, en soms ook personen die een relatie hebben of getrouwd zijn, ertoe om naar dergelijke websites te surfen, in plaats van de voorkeur te geven aan rechtstreekse contacten om een zielsverwant, een nieuwe vriend of vriendin of een spelpartner voor één avond te vinden? Cliché of niet, sommigen worden nu eenmaal verleid door de spanning die gepaard gaat met het ontdekken van de knappe man of verleidelijke vrouw die wellicht schuilgaat achter een mysterieus pseudoniem.

De verwachtingen zijn divers. De nieuwe, virtuele manier om mensen te ontmoeten richt zich tot alle leeftijdsgroepen, maar 18- tot 25-jarigen maken er eerder gebruik van omdat ze zich verlegen of onzeker voelen. 25- tot 35-jarigen beschikken dan weer over weinig tijd om in het echte leven op zoek te gaan naar een verwante ziel, en veertigplussers zijn vaak wat uitgekeken op hun bestaande kennissenkring en hopen op die manier nieuwe mensen te ontmoeten. Zo bekeken blijft het internet dus vooral een ludieke *tool* die de kansen op dagelijkse ontmoetingen vergroot. In het werkelijke leven beperken nieuwe ontmoetingen zich immers meestal tot de kleine sociale kring van collega's en vrienden. Hier ligt de hele wereld virtueel binnen handbereik.

Toch moeten we opmerken dat het vaak verveling en eenzaamheid zijn die aan de basis liggen van een dergelijke zoektocht naar nieuwe mensen en virtuele warmte. Daarbij is het gebruik van een pseudoniem - wat anonimiteit garandeert - voor sommigen een gegeven dat de uitdrukking van hun authentieke ik bevordert. Men moet wel opletten voor personen die zich in een beter daglicht stellen dan ze werkelijk zijn. In dat geval bestaat het spel in het creëren van een niet-eigen personage, met als enig doel de verleiding (lees: misleiding). Als het om liefdesgeschiedenissen gaat, zijn er ook in de virtuele wereld evenveel successen als ontgoochelingen!

Nochtans benadrukken sociologen en psychologen het mogelijk gevaarlijke karakter van het 'kristalliseren van de liefde' en raden aan het virtuele contact zo kort mogelijk te

houden: hoe sneller de reële ontmoeting plaatsvindt, hoe kleiner de eventuele ontgoocheling zal zijn. Het is nu eenmaal zo dat in de loop van de 'virtuele fase' een silhouet wordt gevormd. Er tekent zich een karakter af en er ontstaat iets wat op een relatie lijkt, bestaande uit dagelijkse kleine gewoonten. Zodra men opstaat, zet men de computer aan. Heeft hij/zij mij een berichtje gestuurd? Waarom heeft hij/zij nog niet geantwoord?

In nauwelijks zeven jaar tijd telt Facebook wereldwijd miljoenen leden. De verklaring voor dat overdonderende succes is eenvoudig: nadat ze hun persoonlijke gegevens hebben ingevoerd, kunnen de leden met elkaar in contact treden, oude kennissen terugvinden, gesprekken aanknopen met personen met gemeenschappelijke interesses, groepjes vormen en vrijuit communiceren. Ook hier stellen we hetzelfde fenomeen vast: een verlangen naar sociaal contact, naar het doorbreken van de eenzaamheid, naar de uitbreiding van de kennissenkring, naar een gevoel van waardering, vaak het gevoel 'hip' te zijn. Bovendien profileert Facebook zich als een gratis organisatorisch instrument, door de mogelijkheid te bieden om te communiceren over een bepaald evenement, op de hoogte te blijven van de actualiteit, een nieuw verkoop- of lidmaatschapskanaal te vinden, nieuwe tendensen te ontdekken en uit te testen.

Een andere troef van Facebook, waar men steeds meer gebruik van maakt, is dat werkgevers er op zoek kunnen gaan naar dé geschikte werknemer. Voor humanresourcesafdelingen vormt Facebook een geloofwaardig rekruteringsdomein, omdat jong talent er regelmatig van gedachten wisselt. Sommige werkgevers bieden potentiële kandidaten de mogelijkheid hun openstaande vacatures op een informele en ontspannen manier te raadplegen. Headhunters en uitzendbureaus zijn dus gewaarschuwd.

Een ander schoolvoorbeeld is Second Life. Een goede slagzin voor die website zou zijn: "U vindt uw leven saai en oninteressant? Sluit u bij onze gemeenschap aan en leid uw leven zoals u het zelf wilt!" In deze in 2003 gelanceerde virtuele wereld in 3D kunnen de gebruikers een soort van 'tweede leven' gaan leiden, zich voortbewegen in virtuele decors die door de leden zelf werden ontworpen, en in de huid kruipen van fictieve personages. Second Life is meer dan een onschuldig videospelletje, want kopen en verkopen gebeurt er in Lindendollars, een virtuele munt die kan worden omgewisseld in echt geld. Het gemak van een dergelijke interne, virtuele economie maakt alle soorten activiteiten mogelijk. De bewoners kunnen er hun eigen producten creëren en/of te koop aanbieden, openlijk en 'grenzeloos' praten over de meest uiteenlopende onderwerpen, hun eigen promotie voeren bij mogelijke toekomstige werkgevers, vriendschappen sluiten en liefdesrelaties beginnen, trouwen en kinderen krijgen. Kortom, deze wereld maakt mogelijk wat ons in het echte leven niet altijd is gegund. De internetter stelt vooral het gevoel van vrijheid, dat in Second Life heerst, op prijs. Hij doet waar hij zin in heeft en laat zich leiden door zijn verlangens, want er is niemand die hem wat dan ook verbiedt. Het betreft dus een parallelle wereld die enkel teruggeeft wat men er zelf in stopt.

Cyberpesten

Via het internet pesten tieners elkaar meer, gemakkelijker en grover dan wanneer ze gewoon tegenover elkaar staan in de klas of op de speelplaats. Dat blijkt uit een recent onderzoek bij jongeren. De trend dat iemand langs elektronische weg het leven zuur maken steeds populairder is, wordt daarmee bevestigd. Het zijn kleine labbekjes, maar wat ze uitspoken kan desastreus zijn voor hun geviseerde slachtoffer. Een slome, te dikke of te dunne klasgenoot op de ouderwetse manier pesten, daar zijn tieners nog altijd bedreven in, maar van op afstand, via de digitale snelweg, iemand door het slijk halen wordt steeds populairder. Omdat het veiliger is, anoniemer ook. En het effect dat je ermee bereikt, is nog kwellender voor het slachtoffer.

Dat geven tieners allemaal zelf aan. Bijna twee derde van de ondervraagde jongeren tussen elf en vijftien geven toe dat ze anderen pesten via het internet. Ter vergelijking: uit schattingen en enquêtes in basisscholen is al gebleken dat gewoon pesten door één op de vijf gebeurt. *Cyberpestkoppen* zijn dus met een opmerkelijk groot aantal. Digitale tienerpesterijen tieren niet alleen bij ons welig, het is een universeel fenomeen.

Vooreerst is uiteraard de anonimiteit die het internet biedt een verklaring voor de populariteit van *cyberpesten* bij jongeren. De ondervraagde jongeren voeren zelf aan dat docenten dubbel zo vaak ingrijpen bij direct pesten dan wanneer er sprake is van cyberpesten. Specialisten zijn niet verbaasd over die cijfers, en wijzen erop dat de anonimiteit een extra gewicht geeft aan het getreiter, omdat het slachtoffer zich dan geïsoleerd en belaagd voelt en op de duur niemand meer vertrouwt. De jonge cyberpesters weten meestal veel van computers en kunnen hun anonimiteit verzekeren. Dat zorgt ervoor dat de pestkop zich minder verantwoordelijk voelt, maar voor het slachtoffer is het extra bedreigend. Bovendien is die anonimiteit op zich soms de aanzet om te gaan pesten zonder dat er een specifiek slachtoffer gevisceerd wordt. Het gaat om mensen die er een grote behoefte aan hebben anderen uit te schelden en te treiteren, maar dat niet openlijk durven vanwege hun *imago*. Net het belang van zoiets als een *imago* zorgt er overigens voor dat cyberpesten vooral een zaak van jonge tieners is. Ook volwassenen kunnen anderen het leven zuur maken via digitale weg, maar op de leeftijd tussen elf en vijftien is het extra populair. In die fase primeert de druk van leeftijdsgenoten, zijn jongeren erg bezig met zich spiegelen aan anderen en met laten zien wat ze kunnen.

Anderen pesten omdat ze niet voldoen aan de *norm*, aan het juiste *imago*, komt daarom veel voor op die leeftijd. Het onderzoek bevestigt eveneens dat de vele creatieve mogelijkheden die cyberpesten biedt, ervoor zorgen dat jongeren er sneller naar grijpen. Naast anonieme e-mails, gescheld en bedreigingen sturen, kun je iemand ook pesten door hem een virus te zenden, zijn persoonlijke webpagina te hacken of een pijnlijke foto rond te sturen, en daar is het jonge volkje blijkbaar goed in. De pesterijen via het internet zijn dan ook doorgaans grover dan wat pestkoppen rechtstreeks tegen hun slachtoffer roepen. De creativiteit is grenzeloos. Zo zijn er voorbeelden van meisjes van wie naaktfoto's via het web verspreid werden door klasgenoten. Er worden zelfs leerkrachten op die manier weggepest. Een tiener slaagde er ooit in, in te breken in een datingsite waar een tijdelijke lesgever die op zoek was naar een partner, aangemeld stond. Een print daarvan werd anoniem aan de directeur bezorgd en de man stond op straat. Populair is iemand op een echt wrede manier door het slijk halen op een speciale site die aan die persoon *gewijd* is, vol getrukeerde foto's en roddels. De pestkoppen sturen dan zowel het

slachtoffer als een heleboel anderen de link door, niet als boodschap dat het een erg *coole* of *interessante* site betreft.

Dat een jongere die zich al wat depressief voelt, na de confrontatie met zo'n vorm van cyberpesten zelfmoord pleegt, hoeft echt niet te verwonderen. Onderzoekers hebben een paar hypothesen ontwikkeld over de verregaande grofheid van cyberpesten. Doordat er geen fysiek contact is, zie je je slachtoffer niet bang wegstijven of ineenskrimpen. Dat alleen al doet de mate van respectloosheid toenemen. Het is letterlijk *delinquentie*: zelfs als je niet anoniem te werk gaat, sta je los van de ander. Het is afstandsagressie en daardoor is de onverschilligheid groter. Maar als de daders gesnapt en in levenden lijve geconfronteerd worden met het slachtoffer, komt er plots wel empathie, en dan kunnen ze niet meer ontkennen dat ze de ander zwaar gekwetst hebben.

Bovendien schept ook het medium zelf de voorwaarden voor grover gedrag. Het schept niet alleen afstand en is niet alleen verleidelijk omdat het veel mogelijkheden en anonimiteit biedt, het is ook het medium waarop agressie in spelvorm erg populair is. Dat werkt op emotioneel vlak afstompend, zo is al uit onderzoek gebleken. Agressie botvieren op fictieve figuren in spelletjes maakt de stap gemakkelijker naar het *afschieten* van reële mensen via hetzelfde medium. De grens tussen fictie en realiteit is achter een computerscherm flinterdun. De jongeren die zelf pesten via het internet vinden cyberpesten eigenlijk onschuldiger dan *echt* pesten. Twaalf procent vindt cyberpesten eigenlijk *maar een grapje*, terwijl zeven procent dat vindt van rechtstreeks pesten. Het lijkt allemaal minder echt, maar het komt wel minstens even hard aan. Meer dan acht op de tien jongeren ervaren cyberpesten als kwetsend en gemeen.

Er moet daarom dringend voorlichting gegeven worden aan ouders, kinderen en leerkrachten. Op school kan het aangepakt worden door iedereen er ten eerste op te wijzen dat het bestaat en door leerlingen aan te moedigen zelf te bepalen wat zij te verregaand vinden. Verder kun je hen laten nagaan bij wie ze ermee terecht kunnen. Daarnaast is het ook essentieel dat ouders toch een beetje zicht hebben op waar hun kinderen mee bezig zijn. Een vader was onlangs zo gechoqueerd toen hij de *pestsites* zag die zijn zoon voor een ander had gemaakt dat hij ermee naar de school stapte omdat nog anderen erin betrokken waren. Te veel afstandelijkheid of desinteresse van ouders werkt cyberpesten alleen maar in de hand.

Van domme meiden tot Dolle Mina's

De belangrijkste dingen in het leven van een vrouw in de jaren '50 zijn haar man en haar kinderen. Het boek *De vrouw als huisdokter* van dokter Anna Fischer uit 1953 - dat voor die tijd waarschijnlijk erg modern was - moedigt weliswaar de vrouwelijke ontwikkeling aan, maar toch ook weer niet te veel. "Hoe meer het verstand zich ontwikkelt bij de vrouw, hoe meer zij zich van het seksuele type verwijdert. Daartegenover staat dat zij meer het dier benadert, wanneer de ontwikkeling van haar geest te wensen overlaat", klinkt het. Ofwel een slim ijskonijn, ofwel een domme koe dus.

Een zekere vorm van voorlichting voor jonge vrouwen is gewenst, zodat ze zich terdege kunnen voorbereiden op hun rol als echtgenote en moeder. Verder moet een vrouw vooral kunnen koken en het gezinsbudget beheren, wordt ze geacht om kuis te zijn, maar tegelijk te voldoen aan haar echtelijke plichten. Daarbij worden vrouwen met een grote verantwoordelijkheid opgezadeld. Mannen zijn nu eenmaal gebrand op seks, dus moeten vrouwen ervoor zorgen dat ze hun man in toom houden. "Spijts de naam van 'sterk geslacht' zijn de mannen het zwakst wat de zeden betreft", waarschuwt Anna Fischer. In de fifties waren voorbehoedsmiddelen taboe, waardoor er voor vrouwen die niet zwanger wilden worden niets anders opzat dan zich te onthouden.

De seksuele revolutie van de jaren '60, toen vrouwen dankzij de pil zelf konden beslissen over het al dan niet krijgen van kinderen en op die manier meer grip kregen op hun eigen leven, had dan ook een belangrijke invloed op de relatie tussen mannen en vrouwen. In 1961 kwam de pil op de markt, maar omdat de verspreiding en informatie over anticonceptie bij wet verboden was, weigerden huisartsen ze vaak voor te schrijven.

Op het internet circuleert een uittreksel uit een niet nader genoemd katholiek schoolboek uit 1960, waarin meisjes op hun plichten worden gewezen. Daarin komt duidelijk naar voor wat voor een vrouw het hoogste goed is: ervoor zorgen dat haar man op zijn wenken wordt bediend, liefst nog voor hij er zelf om moet vragen. Ook op vlak van seks is het duidelijk wie het voor het zeggen heeft. Een opmerkelijk citaat: "Het is heel belangrijk je te herinneren wat jullie elkaar beloofden bij het huwelijk, en voornamelijk de belofte van gehoorzaamheid. Te allen tijde word je geleid door de wil van je man en oefen je op geen enkel moment druk op hem uit om hem tot een intieme relatie te stimuleren."

Onder invloed van de tweede feministische golf in de jaren zeventig, met de Dolle Mina's als felle voorvechtsters voor gelijke rechten, wilden steeds meer vrouwen werken. Omdat de maatschappij nog niet was aangepast aan werkende vrouwen, was dat niet vanzelfsprekend. Er was geen kinderopvang, geen deeltijds werk en bovendien werden vrouwen ook nog eens een pak minder betaald dan hun mannelijke collega's. Pas in 1969 konden vrouwen die trouwden of zwanger werden niet langer ontslagen worden, en tot 1976 was een vrouw voor alle financiële zaken volledig afhankelijk van haar man. Zo moest een vrouw de toestemming krijgen van haar man om een erfenis te aanvaarden of om haar huis te verkopen. Vanaf 1976 kregen beide echtgenoten gelijke rechten, plichten en bevoegdheden. De pil werd al in de jaren '60 ingevoerd, maar toch duurde het nog tot 1973 voor de wettelijke beperkingen voor anticonceptie werden opgeschort. Vrouwen kozen vanaf dat moment massaal voor geboorteregeling, en in 1976 gebruikte een op de drie vrouwen de pil.

Als we vandaag, in 2010, op die periode terugblikken, is er veel veranderd, maar aan de andere kant ook niet zo heel veel. Eigenlijk hebben vrouwen nog maar één stuk van de feministische agenda afgewerkt. Er is wel een beweging van vrouwen naar de arbeidsmarkt, maar de omgekeerde beweging - van mannen die thuis meer taken op zich nemen - is niet gebeurd. Feministen hebben altijd de totale arbeid willen gelijktrekken, en niet alleen de betaalde arbeid. Uit cijfers van 2005 over de tijdsbesteding van mannen en vrouwen blijkt dat vrouwen minder onbetaalde arbeid zijn gaan verrichten, en meer betaalde arbeid, maar dat is niet omdat mannen meer in het huishouden doen. Er worden gewoon meer taken uitbesteed.

Vrouwen en mannen worden nog altijd anders opgevoed en gesocialiseerd. Denk maar aan hoe stereotiep jongens en meisjes kiezen in het onderwijs. Meisjes komen gemakkelijker terecht in sectoren die minder betaald worden en die meer sociaal gericht zijn. Meisjes worden nog altijd opgevoed met andere verwachtingen. De verantwoordelijkheid voor de zorg voor de kinderen komt nog erg vaak bij vrouwen terecht.

Het is echter niet alleen de schuld van de opvoeding, maar ook van de moderne beeldvorming. Je ziet vandaag nog vaak stereotypen, zoals het feit dat meisjes er moeten zijn om jongens te behagen en altijd ter beschikking moeten zijn. De maatschappij heeft andere verwachtingen en denkbeelden over wat hoort voor een meisje en voor een jongen. Ook op seksueel gebied zijn vrouwen nog niet zo vrij. Veel meisjes denken blijkbaar nog steeds dat zij in de eerste plaats jongens moeten behagen. Het is heel belangrijk dat meisjes leren zeggen wat ze wel en niet willen. Vandaag gebeurt dat nog onvoldoende. Daarvoor is er een goede voorlichting nodig, die verder gaat dan uitleggen hoe de voortplanting verloopt. Meisjes moeten vaak leren nee zeggen, en moeten de kans krijgen om te leren ontdekken wat ze zelf fijn vinden.

Toch zijn feministes hoopvol. Hoewel de feitelijke ongelijkheid zoals die er jaren geleden was, er niet meer is, is de ongelijkheid nu subtieler, waardoor het ook moeilijker is om er iets aan te doen. Er is nog steeds een loonkloof, waarbij vrouwen gemiddeld drie maanden langer moeten werken per jaar om evenveel te verdienen als mannen. Ook is partnergeweld nog steeds een probleem: in België krijgt één op vijf vrouwen er ooit mee te maken. Vrouwen zullen die problemen vooral moeten oplossen via een mentaliteitsverandering en via sensibilisering, en daarbij moeten ook de overheid en het onderwijs een rol spelen. Vanzelf raakt de zaak in elk geval niet in orde.

Biologische landbouw

We leven echt wel in een vreselijke wereld. Vissen sterven in zee, Afrika zit in de greep van het aidsvirus, auto's spuwen broeikasgassen uit, landen proberen elkaar met nucleair afval op te zadelen, de ijskappen smelten langzaam weg. Onheil en rampspoed alom dus. Bovendien lijken alle veranderingen die onze wereld zouden moeten kunnen redden, weer een ander probleem mee te brengen. Zo hebben uitgekende reglementeringen of technologische innovaties telkens een of meer schaduwzijden. Zelfs biobrandstoffen, die op een milieuvriendelijke manier gegenereerd worden, zijn niet zonder zonde: ze zorgen op termijn voor grote voedseltekorten. Is er dan echt geen oplossing waaraan geen nadelen verbonden zijn? Kan de mens dan echt niets doen zonder iets anders kapot te maken? Soms lijkt het wel alsof er op deze hele planeet nog maar één ding overblijft dat echt puur en gezond is, en alleen maar voordelen biedt: biologisch voedsel. Dat is milieuvriendelijk, overheerlijk, voedzaam en altijd verpakt in recycleerbare kartonnen dozen. Biologische landbouwproducten zijn dus echt wel de belichaming van duurzame milieuzorg. De producenten gebruiken geen landbouwchemicaliën en beperken de schade aan het milieu tot het strikte minimum. Biologische voedselproductie wacht dus een schitterende toekomst. Zo lijkt het althans op het eerste gezicht, want in werkelijkheid oogt het plaatje een stuk genuanceerder.

Eigenlijk stemt biologische voedselproductie overeen met de landbouw van voor de jaren vijftig. De voorstanders ervan zijn zelfs gekant tegen het spaarzame gebruik van synthetische pesticiden. Daarbij gaan ze uit van het waanidee dat die kankerverwekkend zouden zijn. Nochtans is het aantal kankers wereldwijd gedaald sinds de introductie van synthetische pesticiden. Bovendien wijst niets erop dat biologische insectenbestrijdingsmiddelen veilig zijn. De biologische landbouw is bijvoorbeeld dikwijls aangewezen op mechanisch onkruid wieden. Dat is niet alleen schadelijk voor vogels en wormen, het leidt ook tot meer verbranding van fossiele brandstoffen. Ook over zogenaamde "natuurlijke" pesticiden heersen heel wat misverstanden. Een van die pesticiden die biologische landbouwers gedogen, is kopersulfaat. Dat goedje wordt binnenkort echter verboden door de Europese Unie, omdat koper een zwaar metaal is dat lange tijd aanwezig blijft in de grond en in de landbouwproducten. Het heeft bij landarbeiders dan ook al tot leverbeschadiging geleid. Het bekendste "natuurlijke" bestrijdingsmiddel is het zogenaamde *Bt-poeder*. *Bt* is bijzonder populair in de biologische landbouw, maar inmiddels is aangetoond dat het product longontsteking en interne bloedingen veroorzaakt bij muizen. De beestjes gaan er zelfs van dood. Ook qua duurzaamheid scoort het poeder niet bijster goed.

Biologisch voedsel wordt vaak gepromoot als de oplossing voor duurzame ontwikkeling in de derde wereld, terwijl het in werkelijkheid een luxe is die alleen de rijke landen zich kunnen permitteren. Het rendement van biologische landbouw bedraagt doorgaans niet eens de helft van de conventionele methodes. Met grootschalige toepassing van biologische landbouwtechnieken zou de voedselproductie er sterk op achteruitgaan, terwijl de Wereldbank er net op wijst dat er de komende dertig jaar in de derde wereld maar liefst zestig procent meer voedsel geproduceerd moet worden om de groei van de wereldbevolking op te vangen. Sommigen beweren dan weer dat biologische landbouw de biodiversiteit ten goede komt. Dat zou alvast een goede zaak zijn. De Europese Unie geeft elk jaar twee miljard euro uit om de gevolgen van de moderne voedselproductie voor het milieu te beperken. Het is daarbij vooral de bedoeling de diversiteit van de gewassen te verhogen. Toch is ook hier biologische landbouw waarschijnlijk niet de milieuvriendelijkste oplossing. Als een maatschappij beslist dat ze het zich kan permitteren om de voedselproductie terug te dringen, dan kan dat beter door het land zo efficiënt mogelijk te bewerken, maar dan op een kleinere oppervlakte. De overige gronden kunnen dan herbebost of voor andere doeleinden gebruikt worden.

Komt het er dan uiteindelijk op neer dat biologische landbouw je reinste boerenbedrog is? Wie ooit biologisch voedsel gegeten heeft, weet wel beter. Het minste wat je kunt zeggen is dat het lekker, gezond en puur voedsel is. Jammer genoeg is het moeilijk om een eerlijke vergelijking te maken tussen biologisch geteeld voedsel en conventionele landbouwproducten. Het verschil tussen beide kan te maken hebben met het bodemtype, de weersomstandigheden of de manier waarop het voedsel wordt opgeslagen. Wie biologisch voedsel koopt, koopt onvermijdelijk ook producten van het seizoen. Misschien schrijven we de "betere" smaak van een biologisch product dan ook wel toe aan de productiewijze, terwijl het gewoon te maken heeft met de smaak van die bepaalde plantenvariëteit. Uit studies die proberen het verschil tussen biologische en conventionele landbouwproducten te achterhalen, blijkt namelijk dat er wat smaak betreft nauwelijks een onderscheid te maken valt. Verrassend genoeg tonen die studies zelfs aan dat biologisch geteelde producten soms net iets minder proteïnen en andere voedzame bestanddelen bevatten. Het ziet er dus naar uit dat de passie voor biologisch voedsel evenveel te maken heeft met imago en met het creëren van een identiteit voor de consument, als met het leveren van goede producten. In dat opzicht verschilt de biologische landbouw niet eens zoveel van Coca-Cola.

Toch valt niet te ontkennen dat de biologische landbouwbeweging alleen maar goede bedoelingen heeft. Duurzame en milieuvriendelijke landbouw nastreven blijft hoe dan ook een nobel doel. Het principe om met de natuur samen te werken in plaats van ertegenin te gaan is bijzonder lovenswaardig. De conventionele landbouw, die te veel gericht is op monocultuur en kwantiteit met een lage kostenstructuur, kan ongetwijfeld wijze lessen trekken uit de verwezenlijkingen van de biologische landbouw. Zo is nu gebleken dat er wel degelijk een markt is voor diversiteit en voor voedsel met een zekere kwaliteitsgraad. Maar als biologische landbouwproducten alleen maar lekker smaken omdat ze bij de levensfilosofie van de consument passen en niet zozeer omdat ze geteeld zijn volgens een of ander levensverrijkend procedé, is voorzichtigheid geboden. Het is met de landbouw niet anders dan met zoveel andere technologische keuzes die we moeten maken: we hebben geen behoefte aan wereldvisies die alles terugbrengen tot de onvoorwaardelijke keuze tussen twee mogelijkheden, zwart of wit. Het waanbeeld dat alle synthetische pesticiden schadelijk zouden zijn, is even gek als de naïeve veronderstelling dat alle nieuwe technologie ongevaarlijk is, tot bewijs van het tegendeel. Het is dus met biologische landbouw zoals met de meeste zaken, er zitten voor- en nadelen aan. Maar misschien moeten we ons toch minder blindstaren op bepaalde waardestelsels en de realiteit echt onder ogen durven te zien.

Obesitas

In de westerse samenleving van overvloed is obesitas of zwaarlijvigheid uitgegroeid tot het ultieme schrikbeeld, de plaag die weldra tabak als *killer* nummer één zal verdringen. We roken minder, maar intussen vreten we ons in steeds grotere aantallen kapot. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) wegen meer dan een miljard mensen op onze planeet te veel, en bij 300 miljoen is er sprake van zwaarlijvigheid die een bedreiging vormt voor hun gezondheid. Elk jaar zouden 60 miljoen mensen overlijden aan de gevolgen van te veel lichaamsgewicht: hartziekten, diabetes, beroerten en kankers. Obesitas wordt officieel erkend als een ziekte en wereldwijd hebben autoriteiten dan ook de oorlog aan de vetzucht verklaard. In de Verenigde Staten is het lidmaatschap van *Weight Watchers* fiscaal aftrekbaar, terwijl Groot-Brittannië een verbod op tv-reclame voor junkfood tijdens kinderprogramma's overweegt. Ooit was voedselgebrek de belangrijkste doodsoorzaak voor de mensheid. Vandaag is in welvarende landen net het teveel aan voedsel een probleem geworden. We eten niet meer omdat we honger hebben, maar we vullen de dag met allerlei tussendoortjes: terwijl we televisie kijken, terwijl we in de file staan, enz. De traditionele drie maaltijden per etmaal hebben nu plaatsgemaakt voor een cultuur van de snelle, calorierijke hap. Geen wonder dat we stilaan uit onze voegen barsten.

Nooit eerder was de westerse mens zo dik en nooit was hij zo geobsedeerd door slankheid. Is het een verkapt schuldgevoel over onze overconsumptie? Is het schizofrenie? De fysieke rolmodellen van onze cultuur - mannequins, filmsterren - zijn opvallend mager, soms op het ziekelijke af. Voor wie niet genetisch voorbestemd is, moet dat een onhaalbaar ideaal blijven, dat alleen met doorgedreven vasten te bereiken is. Zo slaat vraatzucht om in zijn natuurlijke tegenpool: anorexie of magerzucht. Slankheidgoeroes verspreiden op grote schaal hun blijde boodschap. Doordat iedereen wel enkele kilo's te verliezen heeft, is diëten uitgegroeid tot een heuse industrie met een omzet van vijftig miljard euro per jaar, een bedrag dat het bnp van sommige arme landen ruimschoots overtreft. Het is de wereld op zijn kop. Om het schoonheidsideaal te halen, weigeren westerse vrouwen te eten en verschrompelen ze tot ze eruitzien als slachtoffers van een Afrikaanse hongerramp. Sommigen laten hun maag operatief verkleinen om kilo's te verliezen. Vraatzucht, magerzucht: onze samenleving begint steeds meer eetstoornissen te vertonen. Eerst vreten we ons gulzig vol en daarna braken we alles weer uit, uit angst om dik te worden. In de psychiatrie heeft dit decadente fenomeen een naam: boulimie.

Toch is de heilige oorlog tegen het vet minder een zaak van volksgezondheid dan een politieke en culturele strijd. Ooit pronkten gezellige levensgenieters met hun buikje. Vandaag worden dikke mensen als vraatzuchtig, onaantrekkelijk en lui beschouwd. Overgewicht bewijst dat je je leven niet onder controle hebt. Het brandmerkt je als een maatschappelijke mislukking, een *loser*. Anders dan in Afrika zijn in onze maatschappij van overvloed niet de rijken maar de armen dik. Obesitas is vooral een probleem van sociale uitsluiting. Vergelijk bijvoorbeeld de vetzucht-epidemie in de Verenigde Staten met het relatief geringe aantal zwaarlijvigen in de Scandinavische landen. Hoe kleiner de inkomenskloof, hoe nauwer de broekriem, zo blijkt. Met de grootscheepse gezondheidscampagnes tegen overgewicht krijgen al die arme dikkerds er nog eens enkele klappen bovenop. Het is hun eigen schuld dat ze vaker ziek zijn en vroeger zullen sterven dan de rest van de bevolking, terwijl het allerminst vaststaat dat overgewicht daarvan de belangrijkste oorzaak is. Ook al worden mensen in het Westen steeds dikker, onze levensverwachting neemt onverminderd toe.

De kruistocht tegen het vet gaat uit van enkele simpele stellingen die langzamerhand de status van een dogma hebben verworven. Overgewicht leidt tot ziekte en voortijdig overlijden. Voor een gezond leven moet je overtollige kilo's kwijtraken door op dieet te gaan. Maar zijn die stellingen wel zo onaanvechtbaar? De meeste studies tonen weliswaar een verband aan tussen overgewicht en

slechte gezondheid, maar dat mag niet zwart-wit geïnterpreteerd worden. De stelling “dik is slecht, mager is goed” gaat allerm minst op, zeker niet als daarbij de *body mass index* (BMI) als zaligmakende norm wordt gehanteerd. Volgens die standaard heb je al overgewicht met een BMI van meer dan 25. De *body mass index* is echter geen gezondheidsmeter, alleen een wiskundige formule die lichaamsgewicht en lichaamslengte combineert. Hoe zwaarlijviger mensen zijn, hoe groter hun kans om vroegtijdig te sterven, toont mortaliteitsonderzoek aan. Maar zelfs bij BMI's net boven 30 is er nauwelijks een verschil in sterftecijfers. De langstlevende groep heeft een BMI tussen 18 en 32, een speling van tientallen kilo's dus. Overgewicht is dan ook helemaal niet zo'n gezondheidsbedreigende factor. De dieetfirma's en de geneesmiddelenindustrie fokken de onrust over obesitas tot hysterische hoogten op, want er vallen fortuinen te verdienen door overgewicht als een ziekte te beschouwen. Wie straks als eerste met een werkzame vermageringspil op de markt komt, wint de jackpot.

Een veel beter instrument om de gezondheid te meten blijkt lichaamsbeweging en fysieke fitheid. Dat wil echt niet zeggen dat iedereen marathons moet lopen. Vijfmaal per week een half uurtje flink doorstappen volstaat al om het risico van vroegtijdig overlijden te halveren, ook al eet je niet de hele tijd salades en durf je je wel eens te bezondigen aan proletarische heerlijkheden zoals frieten met curryworst. Gooi dat calorieënweegschaaltje dus maar weg. Tien kilo meer of minder heeft alles te maken met imago maar erg weinig met gezondheid. Behalve in extreme gevallen is er nauwelijks hard bewijs voorhanden dat gewichtsverlies automatisch tot gezondheidswinst leidt. Drastisch diëten is zelfs slecht voor de gezondheid, zeker als het gewicht later teruggewonnen wordt, zoals in meer dan negentig procent van de gevallen. Na uiterlijk vijf jaar zijn de kilo's er weer bij en heel wat lijners wegen zelfs meer dan voordien. Dat jojo-effect is niet alleen een ramp voor hun cholesterol, ze houden er bovendien een flinke portie frustratie aan over. Ten slotte gaat het er ook om nog wat van het leven te genieten. In onze risicobeduchte westerse wereld is gezondheid echter hoe langer hoe meer uitgegroeid tot een ziekelijke obsessie. Het lijkt er soms op dat we zo bang zijn voor ziekte en dood dat we vergeten te leven.

'Kidsvertising'

'Kidsvertising' is reclame gericht op jongere kinderen, en die sector bloeit als nooit tevoren. Steeds meer geldt in marketingland 'jong geleerd, is oud gekocht.' Fantasierijke producenten proberen kinderen op steeds jongere leeftijd te strikken. Dat het een lucratief zaakje is, zie je alleen al aan het aantal nieuwigheden en het aantal reclamebureaus die zich enkel toespitsen op 'kidsvertising'. De totale economische winst van de kindermarkt is echter moeilijk in te schatten, omdat kinderen op drie manieren geld in het laatje brengen. Ze zijn directe consumenten doordat ze met zakgeld zelf dingen kunnen kopen; en dat zakgeld kan op jaarbasis een erg behoorlijke som zijn. Ten tweede zijn kinderen ook de volwassen consumenten van morgen. Terwijl 40-jarigen al een welomlijnde voorkeur hebben, bouwen kinderen daar nog aan, en dus is het als adverteerder heel handig om hen op die vroege leeftijd al trouw te maken aan bepaalde merken en producten. Ten derde is er de 'beïnvloedingsmarkt'. Men spreekt van 'beïnvloedingsmarkt' wanneer kinderen onder invloed van reclame de gezins aankopen sturen. Dat is een markt die vroeger totaal niet bestond. Toen beslisten de autoritaire ouders in het gezin over de aankopen. Nu zijn dat meer en meer de kinderen. Moeder die een gsm wil kopen zal raad vragen aan haar tiener, die veel beter op de hoogte is van wat er op de markt is.

Kinderen beslissen tegenwoordig in erg veel gevallen mee over aankopen. Gemiddeld vraagt een jong kind per supermarktbezoek twaalf keer om toch maar dit of dat product te kopen, wat erg veel is. Maar de beïnvloeding gebeurt niet alleen via zeuren, en het gaat ook niet alleen over producten die bedoeld zijn voor kinderen. Zo zal de helft van de ouders die een auto willen kopen de mening van het kind vragen over kleur, merk, accessoires en daar ook sterk rekening mee houden. Het werkt dus, maar blijft dat ook zo? Raken kinderen niet immuun? Oudere jongeren tussen vijftien en achttien worden het overaanbod wel beu. Tien jaar geleden speelde het effect van 'wat de reclame zegt, zal wel waar zijn' nog veel meer. Nu nemen die oudere tieners de reclameboodschappen met zeven korrels zout. Als je hun vraagt wat ze belangrijk vinden, scoren persoonlijkheid en grappig en lief zijn veel hoger dan 'de juiste merken dragen'. Maar de jongere kinderen blijven echt wel beïnvloedbaar. Kinderen van zes zien niet eens het onderscheid tussen een tv-programma en reclame, dus dat werkt heel impliciet. Reclamemakers steken ook geld in onderzoek naar wat werkt bij welke leeftijd, en dat loont.

Vroeger speelden meisjes van twaalf met Barbie, nu willen ze op zes een Barbie. Vroeger was Bacardi Breezer voor achttien- tot twintigjarigen, nu drinken vijftien- à zestienjarigen het. Kinderen worden zo steeds jonger oud, en op dat principe speelt de marketing perfect in. Maar het is geen eenrichtingsverkeer. Gsm's, daar vragen zesjarigen dus naar, en dus worden die gemaakt. Kinderen willen er zelf steeds sneller bij horen. Ethische motieven worden evenwel steeds belangrijker. De consument en de overheid zijn dat gaan eisen en kanten zich bijvoorbeeld tegen agressieve advertentie naar erg jonge kinderen. Kinderen zijn in sommige gevallen bedrevener consumentjes dan hun ouders geworden. Zeurterreur, gepest worden omdat je het juiste statussymbool niet hebt en verwend gedrag bij steeds materialistischere kinderen zijn het gevolg. Kinderen afschermen van het reclamegeweld heeft evenwel geen zin. Leer ze de reclame te doorzien, dat vinden ze nog leuk ook. Afhankelijk van de productgroep bepalen de zeurders

zowat de helft van de gezins aankopen. Dat betekent dat de bedrijfswereld goed werk geleverd heeft, want kinderen zijn gedroomde consumenten. Tegen hun derde, zo wijst onderzoek uit, kunnen ze merklogo's herkennen en tegen hun vijfde kunnen ze zich die logo's ook herinneren. Zijn dat kwalijke evoluties? Het is gewoon een feit.

Opvoeders weten niet goed welke effecten dat allemaal heeft op hun kinderen, wat ze kunnen doen tegen dat gezeur. Ze beseffen niet of nauwelijks dat de bedrijfswereld hun kroost wel degelijk als volwaardige consumenten benadert. Zo zien ze niet dat weinig producten op zich staan, dat figuren uit tv-series of films overal opduiken, in verschillende vormen, van poppen tot wafels. Of dat die zogenaamde zeurterreur een bewuste marketingtechniek is. Een kind dat beïnvloed wordt door die reclame zal ofwel een soort schattigheid opwekken bij die ouders ofwel irritatie. En dan grijpen ze al snel naar de portemonnee. Het is essentieel dat er in het leven van kinderen toch nog een paar 'reclamevrije' zones zijn, zoals de school of de natuur. Maar aan de andere kant kun je niet met je kind op een reclamevrij eiland gaan zitten. Er zijn uitzonderlijk ouders die geen tv in huis halen en die keuze verdient respect, maar door het toestel uit je huis te weren, los je niet veel op. En een twaalfjarige die thuis nooit tv mag kijken en dat dan elders wel doet, zal veel meer beïnvloedbaar zijn dan een kind dat met alle media en de storm van reclameboodschappen is opgegroeid, maar dat weet wat het ermee moet aanvangen.

Kinderen moeten leren reclametactieken en de effecten van reclame te doorzien. We mogen niet denken dat kinderen lege dozen zijn die het weerloze slachtoffer zijn van al die reclameboodschappen. Ze hebben een kritisch denkvermogen en net zoals volwassenen hebben ze steeds meer door wat de trucs van reclamemakers zijn. Het valt de laatste tijd op dat de kinderreclame niet meer zo agressief is. Ze wordt vriendelijker en humoristischer, omdat die kinderen dat agressieve niet meer pikken. Maar de marketing bedenkt uiteraard steeds nieuwe strategieën om ons te doen kopen, en dus moeten we kinderen leren om te gaan met reclame. Het leuke is evenwel dat kinderen het werkelijk fantastisch vinden om 'fouten' en 'nep' in die filmpjes te ontdekken en kritiek te geven op reclame. Ze voelen zich dan slimmer dan de reclamemakers en dat is uiteindelijk de bedoeling, want zo komen ze zelf tot de conclusie dat reclame hen probeert te manipuleren.

We willen alles, behalve kiezen

Kiezen wordt steeds moeilijker, zelfs voor alledaagse dingen zoals een potje yoghurt, sportschoenen of een gsm. Wij zijn niet voorbereid op de tirannie van de keuze. Evolutionair gezien zijn wij alleen uitgerust om te kiezen tussen goed en slecht. We weten welk voedsel goed is en wat slecht smaakt. We weten welke mensen we goede partners vinden en met wie we niet zouden kunnen opschieten. Maar we zijn niet voorzien op de keuze tussen goed en beter. We zijn als kinderen die mogen kiezen tussen een rood en een geel snoepje: we willen alles, behalve kiezen. De mens heeft duizenden jaren in schaarste geleefd, en daardoor is hij geconditioneerd. Als we de keuze hebben tussen tien lekkere potjes yoghurt, willen we die eigenlijk allemaal hebben. We hebben liever te veel dan te weinig. We kopen boeken waar we geen tijd voor hebben om ze te lezen, we kopen kleren die we nooit dragen en etenswaren die in de koelkast vervallen. Het instinct om meer te nemen dan we nu nodig hebben, is een goed instinct. Het heeft ons doen overleven in tijden van schaarste, waarin een voorraad kleren en eten erg nuttig was. Alleen leven we vandaag niet in schaarste maar in overvloed. We eten te veel, we kopen te veel en we willen te veel.

Op alle gebieden van ons leven is het aantal mogelijkheden explosief toegenomen. Kiezen wordt steeds moeilijker. Zelfs alledaagse dingen worden ingewikkeld. Je kunt kiezen uit vijftig soorten yoghurt, uit honderd reisbestemmingen. Je hoeft ook niet meer je hele leven bij één partner of één baas te blijven. Je kunt ook kiezen welke energieleverancier of telefoonmaatschappij je neemt. Meer keuze betekent meer mogelijkheden, maar ook meer twijfels. Wij zijn echter niet voorbereid op de tirannie van de keuze. Dat noemt men de paradox van de keuze: we willen wel meer vrijheid, maar niet meer verantwoordelijkheid. Dat we vrij zijn om op eigen houtje een job of een partner te kiezen, maakt ook dat we de enige verantwoordelijke zijn als het misgaat. Je kunt niet zeggen: mijn ouders wilden het zo. Nee, jij hebt verkeerd gekozen. Het leven in een meerkeuzemaatschappij heeft drie gevolgen: het kost meer tijd om een keuze te maken, de kans dat je niet de beste keuze maakt, is groter, en je zal meer spijt hebben als je de verkeerde keuze hebt gemaakt. Want hoe heb je je zo kunnen vergissen, als er zoveel keuze was?

Niet iedereen heeft het even moeilijk met kiezen. Er zijn twee soorten mensen als het om kiezen gaat. In psychologisch onderzoek kun je twee types mensen onderscheiden, *maximisers* en *satisficers*. Een maximiser wil alleen het beste hebben, een satisficer is tevreden met het eerste wat aan zijn voorwaarden voldoet. Hoe meer aantrekkelijke opties er zijn, hoe moeilijker de maximiser het heeft. Het duurt langer voor hij een keuze heeft kunnen maken, en hij is minder tevreden met zijn keuze. We deden een test met zes en met twintig soorten shampoo. Bij de test met zes soorten kwamen mensen redelijk vlug tot een keuze, alleen maximisers twijfelden iets langer. Bij de twintig soorten werd het voor iedereen moeilijker. De satisficers hielden het bij de eerste keuze die aan hun voorwaarden voldeed, de maximisers veranderden voortdurend van voorkeur: dit ruikt lekkerder, maar het andere is speciaal voor lang haar, en eigenlijk heb ik ook wat last van vet haar... Ze waren veel minder tevreden over hun uiteindelijke keuze dan als er maar zes shampoos waren. Bij de zes shampoos besloot een derde ook een flesje shampoo te kopen. Bij de twintig shampoos kocht slechts drie procent een shampoo. Hoe meer keuze we krijgen, hoe slechter we in staat zijn om een keuze te maken.

Er is een prijs voor de grotere keuzevrijheid. De kwaliteit en kwantiteit van onze sociale relaties zijn erop achteruitgegaan. Goede vrienden kiezen is veel moeilijker dan een shampoo kiezen. En het opbouwen van vriendschap vraagt een investering in tijd en energie die we niet altijd willen opbrengen. Vriendschap is vandaag een losse band zonder veel verplichtingen. Daardoor kun je wel veel vrienden hebben, maar een intensieve langetermijnvriendschap met een *soulmate* is zeldzamer geworden. We kiezen vrienden in functie van activiteiten: met de ene vriend reis je

graag, de andere heeft dezelfde smaak in films als jij. Ook in liefdesrelaties zie je dat engagement op lange termijn steeds zeldzamer wordt. De prijs die we betalen voor de vrijheid is minder hechte vriendschappen en meer gebroken relaties. Het idee dat het altijd beter kan, leidt ertoe dat goede relaties soms te vlug verbroken worden.

We mogen niet voorbijgaan aan de voordelen van de meerkeuzemaatschappij. Keuze is goed, maar te veel keuze maakt ons ongelukkiger. We denken dat we alles zelf willen kiezen, maar dat willen we niet. Te veel keuze is niet alleen een Amerikaans fenomeen. We leven ook in België in een meerkeuzemaatschappij. Dat er meer keuze is, heeft als gevolg dat mensen ervoor kiezen meer te willen. Vrouwen kiezen niet tussen kinderen en een job, ze kiezen kinderen én een job. We kiezen niet tussen een citytrip en een lange reis, we doen ze alle twee. Zowel de tijds- als de vrijetijdsdruk neemt toe. Meer mogelijkheden creëren meer verlangens, en meer verlangens creëren meer frustraties. Er is een permanente onrust op verschillende vlakken in de samenleving. De keuzes die mensen maken, staan niet meer vast. Ze kijken voortdurend uit naar betere opties. Dat is zo op economisch, technologisch en relationeel vlak. Er is een tegenbeweging, maar de mensen die willen onthaasten zijn maar een kleine onderstroom in de samenleving. Veel mensen hebben de mond vol van onthaasten, maar een kleine minderheid *consumindert* echt, of verhuist naar het buitenland voor een rustiger leven. We wensen allemaal wel eens dat ons leven niet zo ingewikkeld was, maar zijn niet bereid iets van onze vrijheid op te geven om eenvoudiger te leven. Men voorspelt dat de keuzemogelijkheden verder zullen blijven stijgen, ook al weten we dat we daarvoor een maatschappelijke prijs betalen. De psychische vermoeidheid en het gevoel van gejaagdheid zijn groter dan twintig jaar geleden. De prijs die we betalen is meer tijdsdruk en minder psychisch welzijn.

Vluchtmisdrijf

Elk jaar sterven in ons land twintig mensen na een verkeersongeval met een dader die vlucht en niets meer van zich laat horen. Zo iemand draagt het geheim van het dodelijk ongeval een heel leven met zich mee. Hoe verwerken die daders zo'n vreselijke, ondeelbare last? Hoe kleiner hun gewetensfunctie, hoe gemakkelijker ze het hebben om een dubbelleven te leiden en hun daden te ontwijken of vergoelijken. Een dodelijk slachtoffer op je geweten hebben en jezelf niet aangeven. Het gebeurt meer dan we denken en er zijn verschillende verklaringen voor. Maar hoe stil de daders hun geheim ook kunnen houden, ermee leven lijkt vreselijk moeilijk. Doorgaan met leven na de bekentenis 'ik heb het gedaan' is een lange, om niet te zeggen levenslange strijd met de vraag of de mens iets anders en iets meer is dan zijn daden. Maar die vraag kan onmogelijk blijvend geactiveerd worden. Niemand kan jarenlang bewust blijven leven met problemen inzake de aanvaardbaarheid van het feit dat hij een dode op zijn kerfstok heeft en met een sterke negatieve geladenheid tegenover zichzelf als dader. We moeten een onderscheid maken tussen schuldgevoelens, die je voelt ten aanzien van jezelf, en schaamtegevoelens, die je voelt tegenover de buitenwereld.

Om schuld te voelen moet je een geweten hebben, een intern reguleringsmechanisme dat automatisch aangeeft wat goed en slecht is. Mensen die weinig tot geen ontwikkelde gewetensfunctie hebben, kunnen met een groter gemak daden plegen waar hun 'normale' tegenhangers niet toe in staat zijn. Mensen zonder gewetensvorming hebben geen wroeging om door het leven te gaan met een erge daad die weegt op hun morele normen, want die hebben ze niet. Het feit dat ze amper normen of verantwoordelijkheidszin hebben, ligt dan weer aan hun persoonlijkheid, opvoeding of milieu. Daarom zijn die mensen nog niet psychisch gestoord. Na een impulsieve daad met dodelijke afloop, zoals een vluchtmisdrijf, maken alle daders de balans op van wat ze te verliezen hebben. Dat is een beredeneerde, voorbereide daad. Er zijn mensen die op dat moment hun schaamtegevoel laten doorwegen op hun schuldgevoelens. Ze willen hun familie niet teleurstellen, zijn als de dood voor de vaak ontgoochelde, boze reacties van hun verwanten, vrezen voor een negatieve afloop van hun carrière of hebben een status hoog te houden. Vanuit een opportunistisch standpunt verkiezen ze dan zichzelf niet aan te geven en een dubbelleven te leiden.

Maar is de mens wel in staat een dubbelleven te leiden als hij zo'n ondraaglijk geheim met zich meedraagt? Dat hangt af van de persoonlijkheid van iemand. Er is een kleine groep mensen die zich amper schuldig voelt en een perfect dubbelleven leidt, zoals bij een overspelige relatie, zeg maar. Toch trekt zich bij de grote groep van geheime daders van levensdelicten een ketting van 'vergoelingsmechanismen' op gang. Die bestaan dan meestal uit het verdringen of ontkennen van de feiten, aldus psychiaters. Bijvoorbeeld de isolatie van de gepleegde feiten in de verleden tijd, een zelfbeschermende perceptie van de feiten, de zelflegitimering die steunt op het benadrukken van de rol van het slachtoffer en de minimalisering van de eigen rol. Vooral bij neurotische persoonlijkheden zie je die "ontkenningsreflex": hoe meer afwijkingen een persoon heeft, hoe meer afwijkend gedrag hij vertoont. Ook het minimaliseren van de daad is een typisch gevolg. Veel mensen steken het op de omstandigheden en komen in een relativiserende denkspiraal terecht, zodat ze op de duur redeneren: 'Mijn enige fout is dat ik pech heb gehad'. Of omgekeerd, ze proberen redenen aan te voeren om het slachtoffer zwart te maken à la 'niemand heeft er veel aan verloren'. Dat is een speciale kronkel of drogreden om jezelf gelijk te kunnen geven.

Daders van levensdelicten die hun identiteit geheimhouden, worden evenwel vaak geplaagd door nevenwerkingen van hun last. Schuldgevoelens hangen nauw samen met depressies. En een depressie is een vorm van zelfagressie. De twee hangen nauwer samen dan we denken. Een typisch gevolg van zo'n onopgebiecht geheim is inderdaad agressie of depressie. Bovendien zouden zulke mensen vaker hun toevlucht zoeken tot zelfverminking, al mag je dat niet veralgemenen. Zelfverminking komt meestal voor op een plaats waar er geen mogelijkheden zijn om te

communiceren, bijvoorbeeld in een gevangenis. Toch zijn de daders in de meeste gevallen zo veranderd dat hun zware last op een vaak non-verbale manier tot uiting komt. Hun daad is zo ingrijpend dat het ontwijken of vertekenen ervan de enige kans op overleven is. In het geval van een veroordeelde dader vindt de schuldverwerking plaats in de gevangenis, waar hij ruimschoots de tijd heeft om de feiten voor zichzelf aanvaardbaar te maken en te integreren in zijn zelfbeeld en er de rest van zijn leven mee te leven. Naast de strafuitvoering, de officiële boete voor de schuld, voltrekt zich een proces van persoonlijke schuldverwerking. Veel gevangenen beweren dat ze geen vier muren nodig hebben om zich schuldig te voelen.

Voor de persoonlijk doorleefde schuld na een levensdelict schieten een veroordeling en ook het uitboeten van de schuld als antwoord tekort. Die schuld is en blijft als 'een last op de schouders' in het leven van de dader. Die moet verder leven met wat gebeurd is, eerst binnen de gevangensmuren en later erbuiten. In het persoonlijk verhaal van de levensdelinquenten kunnen de woorden 'vergeving en verzoening' alleen maar in de oneigenlijke zin ter sprake komen. Het slachtoffer heeft de mogelijkheid tot vergeving meegenomen in zijn graf. Daders die hun daad nooit opbiechten en dus ook nooit achter de tralies terechtkomen, nemen ook vaak hun geheim mee in hun graf. Daar bestaan uiteraard geen cijfers over, maar als graven konden spreken, zouden nogal wat dingen worden opgehelderd. Je mag niet vergeten dat zowat een kwart van de mensen die een dode op hun geweten hebben, zichzelf onmiddellijk van het leven berooft. Aan de andere kant zijn er ook daders die zwaar gebukt gaan onder hun geheime last, en uiteindelijk knakken. Dat gebeurt niet zelden op de zetel van de psychiater, de 'zielenknijper'. Maar dan nog wordt er bij de psychiater meer verzwegen dan opgebiecht. Zo'n geheim dragen is erg, maar een levensdelict bekennen vergt enorm veel moed.

Verbeter de wereld, uit eigenbelang

Kan een rijk land zijn fabrieken, werk en welvaart verliezen? Kan een welvarend land, bijna van de ene dag op de andere, afglijden naar het niveau van een ontwikkelingsland? Ja, dat kan. Een land dat in de jaren negentig zo een debacle heeft meegemaakt is Argentinië: in de jaren zestig was dat land rijker dan de meeste West-Europese landen. Het grootste gedeelte van de Argentijnse bevolking leefde tot de jaren negentig net zoals de gemiddelde Vlaming. Bijna iedereen in dat welvarende Zuid-Amerikaanse land had werk, een goed inkomen, een eigen huis, een auto, vakantie, ... en toen waren plotseling duizenden fabrieken dicht en leefde meer dan de helft van de bevolking onder de armoededrempel. Sociaal en economisch gezien was dat een regelrechte catastrofe, en de ineenstorting van Argentinië heeft wereldwijd wetenschapslui en politici tot nadenken aangezet. Kan België hetzelfde overkomen? Niet noodzakelijk, maar de laatste tijd kunnen we er niet meer naast kijken: steeds meer bedrijven sluiten hun deuren, gaan failliet of worden overgebracht naar lagelonenlanden. En niet steeds de eerste de beste: er zijn in ons land bedrijven opgedoekt, die jaren geleden nog aan de top van de kenniseconomie stonden en waar spijttechnologie werd ontwikkeld. Dat is toch een niet mis te verstaan teken aan de wand.

Kunnen wij te veel eisen van Moeder Aarde en daarmee onze welvaart ondergraven? Ja, dat kunnen wij zeker. Zo is er de opwarming van de aarde: het versterkte broeikaseffect is een feit en bedreigt onze toekomstige welvaartsproductie. Is er daar dan een antwoord op? Natuurlijk, enkele jaren geleden hebben tientallen landen de Kyoto-akkoorden ondertekend en in hun nationale wetgeving opgenomen. Ook België heeft daarin zijn rol te spelen. Maar die speelt het nog steeds niet voldoende, ondanks heel wat goede voornemens. We hangen in de Europese staartgroep als het gaat over hernieuwbare energie en het terugdringen van broeikasgassen. We sturen onze economie helemaal niet in de richting van een ecologisch duurzame welvaartsproductie. En dat is op termijn niet zo verstandig. Het is om te beginnen ecologisch niet verstandig, dat ligt voor de hand. Maar het is ook economisch niet verstandig, want we missen economische sectoren met toekomst: hernieuwbare energie is in vele andere landen immers een *boomende* en dikwijls al rendabele industrie geworden. Ten slotte is het sociaal niet verstandig: de nieuwe industrie zorgt voor tienduizenden arbeidsplaatsen, voor inkomen en voor belastingen om die welvaartsstaat te helpen betalen. Dat had in België zeker ook gekund, alleen waren we onvoldoende visionair om er werk van te maken.

Vooraf door een sterke arbeidersbeweging en een verstandige wisselwerking tussen het bedrijfsleven en de politiek is België de vorige twee eeuwen geïndustrialiseerd en is de gestegen welvaart verdeeld geraakt. Vandaag zijn wij Belgen welvarend en dat willen we zo houden. Daarvoor hebben we een sterke, veelzijdige economie nodig, een krachtige welvaartsmachine. Maar die economie moet wel op een sociaal en ecologisch verantwoorde manier werken en blijven werken. De oprukkende globalisering confronteert ons echter met een wereld die wel in staat is om *afdwingbare rechten* te geven aan goederen, diensten en geld (dat is de taal van de Wereldhandelsorganisatie) maar de rechten van de mens en van de mens als werknemer (zeg maar de arbeidsnormen van de Internationale Arbeidsorganisatie) zijn niét afdwingbaar, en de rechten van het milieu (denk hierbij aan Kyoto) ook al niet. Nog versterkt door een ongeremde, bijna fundamentalistische en daardoor onverstandige drang naar liberalisering belanden we in een wereld waar de sociale ongelijkheid groeit en de welvaartsverdeling bijna overal, ook in ons land, ongelijker wordt, waar de ecologische deficits zich opstapelen dat het niet mooi meer is, en waar de beslissingen over dit alles op een ondemocratische manier worden genomen door multinationals, enkele grote landen, instellingen zoals het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Wereldhandelsorganisatie, en bovenal door de volledig vrijgemaakte markten, onze nieuwe heilige koe.

Het neoliberalisme is immers geen theorie waar argumenten voor worden gegeven, het is een geloof, een soort religie. En je moet al echt 'uit de kerk' stappen (zoals een topfiguur van de Wereldbank, die de organisatie verliet) om kritiek op dat fundamentalisme te kunnen geven. Is het geen tijd om een taboe te doorbreken? Er is niets tegen in te brengen als iemand voor de vrije markt is, voor de vrije concurrentie, voor de vrije wereldhandel, voor de privésector, in gevallen waarin dat de beste resultaten oplevert. Het is ook perfect verdedigbaar om voor internationale arbeidsverdeling te zijn, tegen ongezond economisch protectionisme en zelfs voor delokalisering, als daarmee de sociale welvaartsspiraal in de wereld omhooggaat. Maar wat als het omgekeerde gebeurt en werknemers het elders niet beter krijgen? Wat als onze welvaartsstaat, onze welvaartsmachine van bedrijven en organisaties allerhande, onderuit wordt gehaald door sociale en ecologische dumping vanuit bijvoorbeeld China, India of Indonesië, waar arbeiders per maand evenveel verdienen als een geschoolde arbeider bij ons per uur? Heeft onze welvaartsstaat dan het recht, zelfs de plicht om zich te verdedigen?

Steeds meer mensen zien in dat het vijf voor twaalf is. Onze bedrijven, hoezeer zij ook investeren en blijk geven van flexibiliteit, kunnen gewoonweg niet concurreren met lagelonenlanden. Duizenden mensen staan al op straat en de roep om maatregelen wordt steeds luider. Tegenover dumpingpraktijken kunnen sancties opgelegd worden, menen sommigen, zoals invoerheffingen en invoerbepalingen, desnoods zelfs een invoerverbod. En dat heeft volgens hen niets met protectionisme te maken, maar alles met het recht van ieder mens om een menswaardig inkomen te verdienen en de vruchten van een welvaartsstaat te kunnen plukken... Dat heeft alles te maken met onze plicht om het milieu en de aarde te respecteren en daartoe een duurzame economie uit te bouwen. Onze welvaartsstaat is verre van perfect. Het Europese model kan en moet nog veel beter, zeker ook op het ecologische vlak, maar maatschappelijk, sociaal en zelfs economisch is het zowat het beste wat de wereld al heeft bereikt. Daarom, uit eigenbelang -en dat is geen vies woord- en dat van de hele wereld moeten wij dit Europese model verdedigen, verbeteren en uitdragen.

Verkeersveiligheid

Met 1500 verkeersdoden per jaar maakt België niet zo'n beste beurt in Europa. Verkeersongevallen kosten ons land elk jaar een slordige tien miljard euro. Allemaal de schuld van het chaotische rijgedrag van automobilisten die lak hebben aan regels. Zo kon het niet verder, oordeelden vooral Vlaamse politici en prompt promoveerden ze verkeersveiligheid voor het eerst in de geschiedenis tot een *hot item* in de Wetstraat. Met hun grote verkeersplan willen ze het aantal verkeersslachtoffers op korte termijn fors terugdringen en tegen 2010 zelfs halveren. Dat moet vooral door een strengere beteugeling van de snelheid op de weg gebeuren.

Men kan zich echter nauwelijks van de indruk ontdoen dat er sprake is van een toenemend politiek opbod in het verkeersbeleid, waarbij er geen rem lijkt te staan op de schijnbaar ondoordachte dadendrang van de politici. Vroeger was lijdzaam toezien troef, nu wordt alles tegelijk gedaan: meer controles, nog hogere boetes -en we hadden al de hoogste van Europa- en dan nog eens overal de snelheid naar beneden halen. Amper heeft de ene politicus de maximumsnelheid op gewestwegen van 90 tot 70 km per uur teruggebracht, of de andere denkt al hardop aan een maximumsnelheid van 30 km per uur in de hele bebouwde kom.

Landen die bekendstaan om hun verkeersveiligheid, voeren zonder uitzondering een zeer strikt handhavingsbeleid. Politie en rechtbanken zorgen ervoor dat de verkeerswetten strikt nageleefd worden. Dat houdt in dat er systematisch en frequent gecontroleerd wordt, dat er geen gedoogbeleid is ten aanzien van kleinere overtredingen en dat er geen seponeringsbeleid is: alle overtredingen worden vervolgd en beboet. In Zweden spreekt men van *Vision Zero*. De bedoeling van dat nultolerantiebeleid is alle vermijdbare verkeersongevallen te voorkomen. De resterende slachtoffers zijn het gevolg van onvermijdbare ongevallen, die te wijten zijn aan externe (technische defecten, meteorologische omstandigheden, ...) factoren en niet aan roekeloos gedrag. Uit recent onderzoek blijkt ook dat er een sterke correlatie bestaat tussen de corruptie in een land en het aantal dodelijke verkeersongevallen. In positieve zin kan men stellen dat het verkeer veiliger is in die landen waar de burgers bereid zijn om het spel te spelen volgens de regels. Landen als Nederland en Zweden staan bekend als verkeersveilig en scoren uitstekend op de "corruptie-index". Maar die correlatie komt neer op de vraag van de kip en het ei. Zorgt de wetsgetrouwheid van burgers voor het maatschappelijke draagvlak dat nodig is voor een strikt handhavingsbeleid? Of leidt een strikt handhavingsbeleid tot een wetsgetrouwe mentaliteit?

De voorbije vier jaar is in België op beide vlakken vooruitgang geboekt. Naast de aanpak van een duizendtal zwarte punten vallen vooral het opvoeren van de mobiele snelheidscontroles en de installatie van flitspalen op. Omdat automobilisten niet kunnen weten of een flitspaal ook daadwerkelijk in gebruik is, zorgen in principe alle flitspalen voor permanente handhaving. In de afgelopen jaren is ook de publieke opinie wakker geschud, met een langzaam wijzigend verkeersgedrag tot gevolg. Dat blijkt uit het feit dat de snelheid -een van de belangrijkste oorzaken van verkeersongevallen- gemiddeld afneemt. Maar een efficiënt verkeersveiligheidsbeleid vereist natuurlijk ook dat er gevolg gegeven wordt aan de processen-verbaal. Zo bestaat al enige tijd het systeem van de *onmiddellijke inning*, waarbij een politieambtenaar op basis van een beknopt pv de overtreding verder kan afhandelen. De agent stelt de overtreder voor om een geldsom te betalen. Betaling van die som voorkomt verdere strafvervolgning, tenzij het Openbaar Ministerie er alsnog anders over beslist. Maar aangezien het parket voortaan in elk proces-verbaal zijn zegje moet hebben, en de verbalisant voorafgaandelijk nog steeds het pv moet schrijven, is het nog maar de vraag of dat tot een werklastermindering zal leiden en of het beleid volgehouden kan worden.

Voorstanders van een strenger beleid vinden hogere boetes een eerste stap om de verkeersveiligheid drastisch te verbeteren. Het probleem van de verkeersonveiligheid moet vlug en efficiënt opgelost

worden, omdat elke dode of zwaargewonde er een te veel is. De discussie gaat trouwens niet om boetes, maar om mensenlevens, vinden ze. De regering had daar wel oren naar en voerde een jaar of twee geleden de 'superboetes' in. Het resultaat bleef niet uit: overal werd opvallend trager en minder agressief gereden. Ook het aantal verkeersongevallen daalde gevoelig. En omdat de gemeentes een deel van de boetekoek kregen, werd er lustig op los geflitst. Niet zo verwonderlijk dus dat velen die abnormaal hoge boetes als een extra bron van inkomsten voor de overheid of een verkapte belasting gingen beschouwen. Bepaalde boetes waren zelfs zo zwaar dat ze tot regelrechte sociale drama's leidden.

Tegenstanders van een strenger beleid zijn in principe niet tegen boetes, maar ze verwijten de wetgever dat er steeds een logisch verband moet bestaan tussen de aard van de overtreding en de boete die daartegenover staat. En dat logisch verband vonden ze niet terug in die superboetes. Die kwamen niet consequent over en er ontstond al gauw weerstand bij de bevolking. De regering kon niet anders dan ze afzwakken.

Alle retoriek van de tegenstanders ten spijt staat het buiten kijf dat strenge verkeershandhaving loont. Maar ook technologisch kan men nog veel verder gaan. Zo experimenteert men in Europa met ISA (intelligente snelheidsadaptatie). Via GPS en boordcomputer wordt de snelheid van de wagen automatisch beperkt tot de toegelaten snelheid. Veel bestuurders ervaren zo iets echter als een onaanvaardbare inbreuk op de eigen autonomie. Overigens staat of valt het handhavingsbeleid met het maatschappelijke draagvlak. En net dat wordt ondergraven wanneer de complexiteit van de wetgeving ertoe leidt dat goedbedoelende burgers onbewust toch een overtreding begaan en daarvoor zwaar beboet worden. In die zin zijn de verschillende voorstellen om zes snelheidszones in te voeren (30, 50, 70, 90, 110 en 130 kilometer per uur) ongelukkig. Want diezelfde burger van goede wil is dan meer bezig met zijn snelheidsmeter dan met de situatie op de weg. En voor kinderen wordt het helemaal moeilijk om afstand en snelheid in te schatten. Kortom, de verkeersveiligheid is vooral gebaat bij een eenvoudige en duidelijke wetgeving die strikt gehandhaafd wordt, en superboetes horen daar niet in thuis. Op die manier, en samen met een reeks infrastructurele maatregelen, zal België een echt veiliger land worden om te wonen en te rijden.

Loopt het Nederlands gevaar?

Hoewel de twintigste eeuw lang niet mals was, staan ons ook in de eenentwintigste eeuw wellicht allerlei rampen te wachten. Daarbij denken we in de eerste plaats aan het milieu en aan het uitsterven van talloze soorten planten en dieren. Strikt genomen hoeft dat niet meteen een ramp te zijn - het ontstaan en afsterven van soorten is een continu proces - maar het overheersende gevoel is toch dat de vermindering van de diversiteit aan planten- en diersoorten een verlies is voor de mensheid. Een dergelijke "milieuramp" dreigt ook op het gebied van de cultuur. Momenteel worden er op aarde ongeveer zesduizend talen gesproken. Een aanzienlijk aantal daarvan wordt echter in zijn voortbestaan bedreigd. In Amerika en Australië zijn de talen van de autochtone bevolking grotendeels al uitgestorven. In Afrika worden de inheemse talen bedreigd door het Arabisch en door de talen van de voormalige koloniale overheersers, Frans, Engels en Portugees. Bovendien werken in alle delen van de wereld de schaalvergroting, de verbetering van de communicatiemiddelen en de toegenomen mobiliteit het verdwijnen van minderheidstalen in de hand. De antwoorden op de vragen hoeveel talen over honderd jaar verdwenen zullen zijn en welke zullen overleven, lopen sterk uit elkaar.

Doemdenkers voorspellen zelfs dat ook voor het Nederlands het einde der tijden nabij is. Zij refereren daarbij onder andere aan de alom geprezen auteur Harry Mulisch. Toen deze de Prijs der Nederlandse Letteren in ontvangst mocht nemen, zei hij in zijn dankwoord dat het Nederlands over pakweg vijfenzeventig jaar de tweede taal van de Nederlanders en de Vlamingen geworden zal zijn, zoals het Fries dat nu voor de Friezen is. Misschien wilde Mulisch met zijn ongenueanceerde uitspraak alleen maar choqueren, want iemand als hij zou toch beter moeten weten. Uit vergelijkend onderzoek van een groot aantal talen blijkt namelijk dat bedreigde talen telkens een aantal karakteristieken vertonen. Zo worden ze door kinderen niet meer als moedertaal geleerd en moeten ze concurreren met een dominante andere taal, die vooral voor de jeugd een aantrekkelijk alternatief vormt. Daarnaast hebben ze nergens de status van officiële taal en tellen ze minder dan honderdduizend sprekers. Geen enkel van deze kenmerken geldt voor het Nederlands. Die taal wordt nog steeds als moedertaal doorgegeven, wordt dagelijks door twintig miljoen mensen gebruikt en is officiële taal in twee landen. In het Nederlands verschijnen literaire en wetenschappelijke werken, kranten en tijdschriften. Nederlands is de taal van ons onderwijs, onze media en onze overheid.

Toch valt niet te ontkennen dat het Nederlands wel degelijk onder druk staat. Door de toenemende europeanisering gaan er steeds meer stemmen op om de eigen moedertaal op te geven en met z'n allen op Engels over te schakelen. Deze ogenschijnlijk redelijke oproep van een aantal idealistische en pragmatische *eurofanaten* kan in de Europese Unie op heel wat steun rekenen, maar grote naties als Frankrijk of Duitsland zullen zich nooit neerleggen bij de hegemonie van het Engels. Terecht overigens, want wie zijn moedertaal opgeeft, verliest meteen ook een deel van zijn rechten. Wie in een andere taal geregeerd wordt, is daar steevast het slachtoffer van, omdat hij ontegensprekelijk aan inspraak en weerbaarheid inboet. Als de Nederlandstaligen in het Europa van de toekomst volwaardige burgers willen blijven, zullen ze moeten opkomen voor de vrijwaring van de positie van het Nederlands in alle Europese instanties. Als het Nederlands een toekomst wil hebben, moet de taal haar plaats behouden in de internationale gemeenschap. Hier is dan ook een belangrijke taak weggelegd voor de taalgebruikers. Uiteindelijk bepalen zij de toekomst van het Nederlands. Alleen als de gewone taalgebruiker ongemeen veel belang blijkt te hechten aan het behoud van zijn taal, zal het Nederlands zich in Europa weten te handhaven.

Bezorgde "liefhebbers van de Nederlandse taal" zien dan weer een bedreiging in vreemde invloeden. Onlangs stelden ze zelfs een "Woordenlijst onnodig Engels" op om de toenemende

verengelsing van het Nederlands tegen te gaan en welig tierende Engelse onkruidwoorden te wieden. Het moest maar eens uit zijn met de *airbag*, *print out*, *voice mail* en *website*. Leve de *botsballon*, *uitdraai*, *praatpost* en *webstek*. Met hun actie wilden ze het Nederlands zuiveren van vreemde verbasteringen. Dat klinkt misschien wel mooi, maar is lang niet zo eenvoudig. Zo komt een taal die leeft nu eenmaal in contact met andere talen en als in die andere talen woorden bestaan voor dingen die de gebruikers van die talen ons bezorgen, nemen we gemakkelijk ook de term over waarmee die dingen aangeduid worden. Zo vonden woorden als *pita*, *pizza* en *nasigoreng* hun weg naar het Nederlandse lexicon, omdat we samen met al dat lekkers ook de naam mee overgenomen hebben. Natuurlijk is het allemaal een kwestie van maat houden. Wie alleen leenwoorden overneemt als ze nuttig en nodig zijn, verrijkt het Nederlands en houdt het "in de vaart der volkeren". Elke levende taal kan een zeker percentage leenwoorden best verdragen. Bovendien gaan die vreemde elementen zich na verloop van tijd aanpassen. Wie ziet nu nog Latijn in woorden als *muur*, *kelder* of *kasteel*?

Veel bedreigender voor het Nederlands is het nieuwe particularisme dat in Vlaanderen om zich heen grijpt. Voorstanders van een zogenaamde Vlaamse standaardtaal -die overigens niet bestaat- pleiten indirect voor een forse vermindering van het aantal Nederlandstaligen, en precies dat is een factor die bedreigend is voor een taal. Van het "Vlaams" bestaat er geen grammatica, geen woordenboek, geen spelling. In het "Vlaams" verschijnen geen kranten, literaire of wetenschappelijke werken. "Vlaams" is geen werktal in de Europese Unie en men geraakt het zelfs niet eens over de vraag wat "Vlaams" nu eigenlijk is. Het Nederlands is nu eenmaal de cultuurtaal waar Vlaanderen en Nederland voor gekozen hebben. Dat er daarnaast dialecten en streektalen floreren is een andere zaak. Iedereen heeft het recht thuis of in zijn eigen dorp dialect te keuvelen, maar het is evenzeer duidelijk dat zo'n dialect in bepaalde situaties gewoon niet kan. Niemand denkt er bijvoorbeeld aan in het dialect een toespraak te houden of een brief te schrijven. Het Nederlands is de cultuurtaal waarmee we toegang krijgen tot een ruimere wereld van informatie, wetenschap, literatuur en ontspanning. Het behoud van die taal ligt in handen van de twintig miljoen taalgebruikers en dat is zowel een hoopgevend als een verontrustend gegeven.